

Analiza utjecaja koronakrize na poduzetništvo i usporedba sa financijskom krizom 2008. godine

Radotić, Eric

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Organization and Informatics / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:211:909786>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported / Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-08**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Organization and Informatics - Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ORGANIZACIJE I INFORMATIKE
VARAŽDIN**

Eric Radotić

**ANALIZA UTJECAJA KORONAKRIZE NA
PODUZETNIŠTVO I USPOREDBA S
FINANCIJSKOM KRIZOM 2008. GODINE**

ZAVRŠNI RAD

Varaždin, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ORGANIZACIJE I INFORMATIKE
V A R A Ž D I N

Eric Radotić

JMBAG: 00161499675

Studij: IPS-ADPS

ANALIZA UTJECAJA KORONAKRIZE NA PODUZETNIŠTVO I
USPOREDBA S FINANCIJSKOM KRIZOM 2008. GODINE
ZAVRŠNI RAD

Mentor/Mentorica:

Izv. prof. dr. sc. Kristina Detelj

Varaždin, kolovoz 2023.

Eric Radotić

Izjava o izvornosti

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onima koji su u njemu navedeni. Za izradu rada su korištene etički prikladne i prihvatljive metode i tehnike rada.

Autor potvrdio prihvaćanjem odredbi u sustavu FOI-radovi

Sažetak

Malo gospodarstvo je sektor od iznimne važnosti za hrvatsko gospodarstvo, zapošljava preko 70% radnika u Republici Hrvatskoj i čini 99,7% hrvatskog gospodarstva. Najveći utjecaj prikazuje se kroz generiranje novih radnih mjesta, povećanje ukupne proizvodnje i izvoza produkata. Podložan je visokim rizicima i osjetljiv je na ekonomske šokove, što zahtijeva brzu i učinkovitu reakciju i prilagodbu kako bi se što više smanjili negativni učinci.

Ovaj završni rad objašnjava što je poduzetništvo i pojam malog gospodarstva. Prikazuje obilježja malog gospodarstva i njegovu ulogu u društvu. Detaljnije istražuje različite vrste, uzroke i komponente kriza. Analizira pojavu financijske krize 2008. godine i krize uzrokovane bolesti COVID-19 koja je izbila 2020. godine te posljedice koje su ostavile na malo gospodarstvo. Kroz usporedbu ključnih pokazatelja tijekom kriznih i stabilnih razdoblja, analizirat će se utjecaj dvaju kriza na malo gospodarstvo u Hrvatskoj. Rad donosi spoznaje o razlikama u posljedicama ekonomskih šokova, ističući njihove pozitivne i negativne aspekte, te pruža uvid u reakcije sektora i prilagodbe na različite vrste ekonomskih kriza.

Ključne riječi: malo gospodarstvo; poduzetništvo; financijska kriza; pandemija COVID-19; ekonomski šok; posljedice; prilagodba

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Malo gospodarstvo	3
2.1. Poduzetništvo	3
2.2. Pojam malog gospodarstva.....	4
2.2.1. Definiranje malog gospodarstva prema udjelu u poduzeću	6
2.2.1.1. Neovisno poduzeće.....	6
2.2.1.2. Partnersko poduzeće.....	6
2.2.1.3. Povezano poduzeće.....	7
2.3. Obilježja malog gospodarstva	7
2.4. Uloga u društvu.....	8
3. Značajke krize.....	10
3.1. Financijska kriza 2008. u Republici Hrvatskoj.....	13
3.2. Koronakriza u Republici Hrvatskoj.....	17
4. Analiza financijske krize i koronakrize	21
4.1. Analiza financijske krize	21
4.2. Analiza koronakrize.....	23
5. Utjecaj koronakrize na poslovanje poduzeća	26
5.1. Izazovi i prilagodba poduzeća	28
5.2. Odgovor malog gospodarstva	31
6. Usporedba posljedica financijske krize i koronakrize.....	32
7. Zaključak	34
Popis literature	35
Popis slika	38
Popis tablica.....	38

1. Uvod

Predmet ovog završnog rada je provesti istraživanje, ispitati i izložiti pronađene informacije o utjecaju financijske krize i krize uzrokovane pandemijom COVID-19 virusa na malo gospodarstvo, odnosno na mikro, mala i srednja poduzeća u Republici Hrvatskoj. Cilj je usporediti utjecaj dvaju kriza na malo poduzetništvo te istaknuti razlike u odgovorima Hrvatske na njih. Isto tako je važno naglasiti važnost i značaj malog gospodarstva i utjecaj koji ima na hrvatsku ekonomiju i razvoj. U tu svrhu, istraživanje će analizirati utjecaj ekonomskih šokova na sektor malog gospodarstva, izazove s kojima se sektor suočavao i posljedice koje su proizašle iz tih šokova. Komparacijom statistike koja je proizašla iz kriznih i normalnih uvjeta poslovanja će se utvrditi razlike i zaključiti rad.

Tijekom izrade ovog završnog rada primijenjene su različite znanstveno-istraživačke metode kao što su metoda deskripcije koja je korištena za opisivanja kriza i općih pojmova u radu, metoda analize i statistička metoda korištene su na grafovima izdavanja CDO kredita, prikaza BDP-a po tekućim cijenama i stope nezaposlenosti tokom krize te na tablicama u kojima je brojčano prikazano malo gospodarstvo. Komparativna analiza je korištena kod komparacije posljedica kriza te je metoda kompilacije upotrijebljena u više poglavlja za interpretaciju točnih podataka o temi.

Sekundarno istraživanje je također korišteno u izradi. Sekundarno istraživanje uključivalo je pregled postojećih baza znanstvenih članaka, statističkih izvještaja i monografija relevantnih za temu, kao i pregledanje aktualnih web stranica. Korišteni su sekundarni podaci iz domaćih izvora kao što je Državni zavoda za statistiku, Hrvatska gospodarska komora i Ekonomski institut.

Završni rad obuhvaća sedam poglavlja od kojih je prvi uvod. Uvod pobliže upoznaje čitatelja sa temom rada te prikazuje njen cilj i metodologiju prilikom izrade. Drugo poglavlje obuhvaća malo gospodarstvo koje se dijeli na mikro, mala i srednja poduzeća. Objašnjava pojam poduzetništva i malog gospodarstva te ih dijeli na različite kategorije pomoću određenih kriterija. Objašnjena je i uloga malog gospodarstva u društvu i kako utječe na razvoj države. Sljedeće poglavlje se odnosi na značajke krize i na opće karakteristike analiziranih kriza u ovom radu. Kronološkim tijekom su se prikazale radnje koje su dovele do krize i opisan je općeniti utjecaj na državu po pokazateljima izdavanja CDO kredita, prikazom BDP-a po tekućim cijenama i stope nezaposlenosti. U četvrtom poglavlju analiziraju se financijska i koronakriza u razdobljima od 5 godina. Analiziraju se pokazatelji broja poduzeća, broja zaposlenih, prihodi, izvoz i konsolidirani financijski rezultati. Peto poglavlje ukazuje na izazove s kojima su se poduzeća susrela te njihova prilagodba i odgovor na koronakrizu. Analizirano

je malo gospodarstvo po županijama i djelatnostima i kako im je država pomagala u kriznom vremenu. Šesto poglavlje se fokusira na usporedbu kriza po pokazateljima koji su navedeni u četvrtom poglavlju i općenitim razlikama dvaju kriza i njihovim utjecajima na gospodarstvo. Na kraju se završni rad zaključuje sedmim poglavljem koje iznosi bitne stavke za malo gospodarstvo u kriznim vremenima.

2. Malo gospodarstvo

Značaj malog gospodarstva očituje se kroz broj zaposlenih u tom sektoru, više od 70% zaposlenih u Hrvatskoj pripada upravo malom gospodarstvu. Udio poslovnih subjekata malog gospodarstva u Hrvatskoj iznosi 99,7% u ukupnom broju svih poduzetnika u zemlji (FINA, 2023). To znači da su većina tvrtki u Hrvatskoj male tvrtke ili obrti koji zapošljavaju manji broj radnika i imaju manji obujam poslovanja u usporedbi s velikim korporacijama. S obzirom na broj zaposlenih i udio u gospodarstvu, važno je da se malo gospodarstvo što prije oporavi od kriznih razdoblja na koja postoji veća osjetljivost nego kod velikih poduzeća.

2.1. Poduzetništvo

Poduzetništvo se odnosi na pojedinca ili malu skupinu partnera koji se upuštaju u originalan put kako bi stvorili novi posao. Poduzetnik aktivno traži određeni poslovni poduhvat te s time preuzima najveći rizik povezan s projektom. On također ima najviše koristi ako je projekt uspješan. Poduzetništvo se obično opisuje kao sposobnost kreativne ekonomske aktivnosti pojedinca i ograničenih resursa za stvaranje učinkovite gospodarske djelatnosti. Dodatno se može opisati kao stvaranje kreativne gospodarske organizacije s namjerom postizanja financijske dobiti ili ekspanzije u izazovnim situacijama. Glavna obilježja poduzetništva uključuju neizvjesnost, financijski rizik, eksperimentiranje, istraživanje i traženje novih prilika (Stanford Online, bez dat.).

Zajedničko mišljenje raznih autora kroz povijest iznosi da definicija jednostavno nije moguća te da bi bila neprecizna, preopširna i beskorisna. Većina definicija dijeli nekoliko zajedničkih elemenata koji se ponavljaju. Ti aspekti obuhvaćaju originalnost, promjene, aktiviranje raspoloživih sredstava, osnivanje poslovnih entiteta i sposobnost napredovanja i proširenja čak i u situacijama koje su nepredvidive, rizične i neizvjesne.

Poduzetnički pothvati često uključuju inovacije. Velika poduzeća mogu nastojati oponašati taj element kroz razvoj onoga što se naziva "unutarnje poduzetništvo". Zaposlenicima se potiče razmišljanje kao poduzetnicima, razvijajući originalnu perspektivu koja može rezultirati novom idejom za tvrtku. Ti radnici mogu dobiti veću slobodu djelovanja, ali poduzeće i dalje zadržava autoritet nad projektom i preuzima svaki rizik koji je s njim povezan. Poduzetnici donose korist svakom sektoru, od velikih korporacija do malih poduzeća (Stanford Online, bez dat.).

Poduzetnik se definira po osobnom riziku koji preuzima u potrazi za novim poslom, inovacijom ili nekom drugom vrstom poduzetničkog pothvata. Kao i kod poduzetništva, postoje

različite definicije poduzetnika. Neki imaju široku definiciju koja uključuje svakoga tko radi za sebe. Drugi imaju užu pogled, sugerirajući da poduzetnik ne samo da radi samostalno za svoje vlastito poduzeće, već da njegovo poduzeće također mora uključivati inovaciju i vodstvo. (Duermayer, 2022) .

Poduzetništvo ima ključnu ulogu u poticanju gospodarstva zemlje. Ono stvara nove mogućnosti zapošljavanja, uvodi inovacije, utječe na ulaganja i proširuje nova tržišta, te potiče razvoj novih proizvoda i tehnika. Obuhvaća sve aktivnosti vezane uz ulaganja, tržišno širenje, inovativne proizvode, nove potrošače, tehnologije i druge aspekte. Ključni elementi poduzetništva leže u potpori otvaranju novih radnih mjesta, značaju za konkurentnost, razvoju osobnih potencijala i općim društvenim interesima, te utjecaju na gospodarski rast. Svako novo poduzeće koje se otvori ili preusmjeri postojeće doprinosi povećanju produktivnosti, jačanju učinkovitosti drugih poduzeća kroz konkurentnost, te poticanju inovacija, što sve zajedno jača gospodarstvo. Poduzetnici su ključni za inovacije i napredak u gospodarstvu. Oni su pokretačka snaga koja otvarajući nova radna mjesta stvaraju veći izbor za potrošače (Slunjski, 2021).

2.2. Pojam malog gospodarstva

Malo gospodarstvo je sektor poduzetništva koji uključuje mikro, mala i srednja poduzeća. Podjela trgovačkih društava na mala, srednja i velika postala je uobičajena u teoriji, zakonodavstvu i gospodarskoj praksi. Međutim, definiranje tih kategorija predstavlja izazov jer se različite zemlje služe vlastitim definicijama za ove pojmove. Postoje osnovni kriteriji koji se koriste za razlikovanje mikro, malih i srednjih trgovačkih društava od velikih. Većina zemalja uzima u obzir najmanje tri kvantitativna kriterija: (Rajsman, Petričević, Marjanović, 2013).

- prosječan broj zaposlenih tijekom godine
- ukupnu bilancu nakon odbitka gubitka
- aktiva/dugoročna imovina

Fizička i pravna osoba koja samostalno i kontinuirano obavlja dopuštene ekonomske aktivnosti u svrhu ostvarivanja profita i prihoda na tržištu naziva se subjekt malog gospodarstva. Subjekte malog gospodarstva možemo podijeliti na mikro, male i srednje subjekte (Rajsman et al., 2013)

U tablici 1. su prikazani kriteriji kojima je moguće definirati poduzeća prema kategorijama malog gospodarstva. Da bi se poduzeće svrstalo u kategoriju malog gospodarstva, potrebno je ispuniti najmanje dva od tri navedena kriterija. Kriteriji moraju biti zadovoljeni na sljedeći način: (Hrvatska gospodarska komora, 2013, str. 3)

- 1) broj zaposlenih
- 2) ili godišnji promet ili aktiva/dugoročna imovina

Prilikom definiranja, ključan faktor je broj zaposlenih, koji je obavezan kriterij, dok se uz to uzima u obzir i jedan od preostala dva kriterija: godišnji promet i/ili ukupna imovina/dugoročna imovina (HGK, 2013, str.3).

Tablica 1: Kriteriji definiranja malog gospodarstva (HGK, 2013, str.3)

Kategorija Poduzeća	Broj zaposlenih	i	Ukupna bilanca	ili	Aktiva/dugoročna imovina
Srednje	<250		<=50 mil. EUR		<=43 mil. EUR
Malo	<50		<=10 mil. EUR		<=10 mil. EUR
Mikro	<10		<=2 mil. EUR		<=2 mil. EUR

Iz priložene tablice se mogu iščitati kriteriji definiranja srednjeg, malog i mikro poduzeća. Kako bi se poduzeće moglo nazvati srednjim, broj zaposlenih mora biti ispod 250, godišnji prihod ili bilanca mora biti ispod ili jednaka 50 milijuna eura godišnje te aktiva ne smije premašiti 43 milijuna eura. Malo poduzeće se definira kao malo ako je broj zaposlenih manji od 50, bilanca ne premašuje 10 milijuna eura i aktiva stoji ispod ili jednako 10 milijuna eura. Mikro poduzeće ne smije prelaziti 10 zaposlenih, i može zadovoljavati kriterij da mu je ukupna bilanca manja ili jednaka 2 milijuna eura ili da ne premašuje 2 milijuna eura u aktivi/dugoročnoj imovini.

Prema Svjetskoj banci, mikro, mala i srednja poduzeća simboliziraju kralježnicu svjetskog gospodarstva. Malo gospodarstvo zapošljava 50% radne snage diljem svijeta te čine 90% svjetskih poslovnih subjekata (Brimco, 2023).

Svjetska banka također ističe da je manje vjerojatno da će mala poduzeća dobiti kredite u usporedbi s velikim tvrtkama. Mala poduzeća često se oslanjaju na interne izvore financiranja, novac od obitelji i osobne uštede kako bi financirala svoje poslovanje. Procjenjuje se da će svake godine oko 65 milijuna poduzeća imati nepokrivene potrebe za financiranjem (Brimco, 2023).

Procijenjeni broj poduzeća diljem svijeta iznosi otprilike 333,34 milijuna u 2023. godini. To predstavlja blagu rastuću putanju u odnosu na 2021. godinu kada ih je bilo 314,21 milijuna. Polovica svih malih poduzeća pokreće se iz domova te taj broj raste nakon COVID-19 pandemije (Brimco, 2023).

2.2.1. Definiranje malog gospodarstva prema udjelu u poduzeću

Nakon utvrđivanja vrste poduzeća, postoji još tri kategorije koje dovode do specifičnih prilagodbi prilikom konačne definicije poduzeća unutar jedne od kategorija malog gospodarstva. Ovisno o udjelima u vlasništvu postoje neovisna, partnerska i povezana poduzeća (HGK, 2013. str.3).

2.2.1.1. Neovisno poduzeće

Većinski broj poduzeća u Europskoj uniji djeluje neovisno. To znači da su poduzeća ili potpuno neovisna ili su partneri s drugim tvrtkama. U slučaju neovisnih poduzeća, udio koji jedno ili više poduzeća posjeduje mora biti manji od četvrtine ukupnog udjela poduzeća, i obrnuto. Međutim, postoji i izuzetak od ovog pravila. Poduzeće se smatra neovisnim čak i ako je udio veći od 25%, ali ne prelazi 50%, ako su vlasnici jednog ili više sljedećih subjekata, pod uvjetom da međusobno nisu povezani: (HGK, 2013. str.3).

- Organizacije za javna ulaganja, poduzeća koja se bave kapitalom i investitori (poslovni anđeli)
- Sveučilišta i istraživački centri (neprofitni)
- Institucionalni ulagači, uključujući fondove za regionalni razvoj
- Lokalna autonomne vlasti sa godišnjim proračunom manjim od 10 milijuna eura i manje od 5.000 stanovnika

2.2.1.2. Partnersko poduzeće

Partnersko poduzeće se definira kao poduzeće u kojem jedno ili više poduzeća posjeduje udio između 25% i 50%. Kada takav udio postoji, poduzeće više ne može biti smatrano neovisnim. U definiranju partnerskog odnosa primjenjuje se pravilo reciprociteta. Drugim riječima, da bi se poduzeće kvalificiralo kao partnersko, udio tog poduzeća u drugom poduzeću ne smije biti manji od 25% niti veći od 50% u pogledu glasačkih prava i kapitalnog udjela. Slično tome, udio drugog poduzeća u tom poduzeću također ne smije biti manji od 25% niti veći od 50% u pogledu glasačkih prava i kapitalnog udjela.

Poduzeće ne može biti povezano s drugim poduzećem, to znači da ne smije prelaziti 50% udjela glasačkih prava u drugom poduzeću, ili obrnuto. U takvim slučajevima, prilikom određivanja u koju kategoriju malog gospodarstva pojedino poduzeće pripada, konačnom broju zaposlenih i godišnjem prometu/aktivni/dugoročnoj imovini dodaju se isti pokazatelji drugog ili više poduzeća s kojima je u partnerskom odnosu, proporcionalno udjelu tog drugog poduzeća ili poduzeća u navedenom poduzeću (HGK, 2013. str.4).

2.2.1.3. Povezano poduzeće

Poduzeće je povezano kada je udio jedne ili više tvrtki u vlasništvu povezanog poduzeća viši od 50%. Tvrtka s većinskim udjelom dominantno utječe u donošenju odluka u tom poduzeću. Dva ili više poduzeća smatraju se povezanim ako jedno poduzeće posjeduje većinu udjela ili većinska glasačka prava u drugom poduzeću. Jedno poduzeće ima ovlasti za imenovanje ili smjenu većine administrativnih, upravljačkih ili nadzornih tijela drugog poduzeća. Ugovor ili zakonska odredba dopušta jednom poduzeću da ostvari dominantan utjecaj u drugom poduzeću, ili jedno poduzeće ima potpunu kontrolu nad glasačkim pravima dionika ili članova drugog poduzeća temeljem govora. U takvim situacijama, prilikom određivanja kategorizacije poduzeća kao malog gospodarstva, u konačni broj zaposlenih i godišnji promet/aktiva/dugoročna imovina dodaju se isti pokazatelji povezanih tvrtki, s ukupnim udjelom od 100% za svaku povezanu tvrtku (HGK, 2013. str.4).

Ukoliko povezana poduzeća ne pripremaju konsolidirane financijske izvještaje, i ako poduzeće koje je povezano s drugim poduzećem također ima povezanost s drugim poduzećima, tada se konačnom broju zaposlenih i godišnjem prometu/aktivi/dugoročnoj imovine pridodaju isti pokazatelji za sve tvrtke koje su u takvom odnosu (HGK, 2013. str.5).

2.3. Obilježja malog gospodarstva

Kako sam u poglavlju 2.2 već objasnio kategorizaciju malih i srednjih poduzeća, u ovom poglavlju bitno je navesti neka obilježja koja ih razlikuju a da nisu broj zaposlenih, ukupna bilanca i aktiva.

Mala i srednja poduzeća nerijetko se prikazuju kao jedinstvena skupina zbog mnogih sličnosti u njihovom poslovanju. Ona igraju važnu ulogu u zadovoljavanju značajnog dijela potražnje za robom i uslugama koje velika poduzeća teško zadovoljavaju. Zahvaljujući svojoj veličini, mala poduzeća su iznimno fleksibilna te se lako prilagođavaju tržištu (Katuša, 2017).

Kada je u pitanju zapošljavanje, mala poduzeća preferiraju relativno univerzalne zaposlenike koji su sposobni obavljati različite zadatke, uključujući i korištenje različite opreme u procesu proizvodnje. Također, praksa pokazuje da su mala poduzeća spremnija i brža u zamjeni stare tehnologije novom (Katuša, 2017).

S obzirom na izazove tranzicije i privatizacije te ratnih problema, Hrvatska je dug period zanemarivala potrebe sektora malog gospodarstva. Postavši svjesna njegove važnosti u suvremenom globalnom kontekstu, kao i u samoj Hrvatskoj, tek je 2002. godine pristupila donošenju zakonskih regulativa koje su uspostavile okvir za razvoj malih i srednjih poduzeća (Kersan-Škabić, Banković, 2008, str. 59).

Donošenje Zakona o poticanju razvoja malog gospodarstva predstavlja značajan korak za gospodarstvo u Hrvatskoj. Time su uspostavljene osnove za provedbu poticajnih mjera gospodarske politike koje su usmjerene na razvoj, rekonstrukciju i prilagođavanje mikro, malih i srednjih poduzeća tržišnim uvjetima. Zakonom se osnovala Hrvatska agencija za malo gospodarstvo čiji su ciljevi postavljeni na: (Kersan-Škabić, Banković, 2008, str. 59)

- Povećanje zapošljavanja
- Povećanje izvoza i prilagodba svjetskom tržištu
- Povećanje konkurentnosti, kvalitete i učinkovitosti malog gospodarstva
- Istraživanje, razvoj i primjena suvremenih tehnologija i inovacija
- Povećanje broja poduzeća u malom gospodarstvu
- Poticanje djelatnosti pogodne za okoliš

Malo gospodarstvo postaje sektor koji pokreće i potiče cjelokupnu nacionalnu ekonomiju. Poduzetnici su tijekom vremena usmjereni prema samo nekoliko industrija u kojima su vidjeli potencijal za rast na tržištu i naišli na najmanje prepreka na putu do ostvarenja ciljeva. Trgovina na malo i trgovina na veliko, kao jedan od sektora koji je najdinamičniji u Hrvatskoj, čini 35% ukupnog broja poduzetnika, dok sektor opskrbe električnom energijom čini samo 0,16%. Uzimajući u obzir još tri djelatnosti koje se ističu po broju poduzetnika: poslovanje nekretninama (22%), prerađivačka industrija (13,2%) i građevinarstvo (10,35%), doći ćemo do zaključka da se na ta četiri sektora odnosi 80,55% ukupnog broja poduzetnika (Kersan-Škabić, Banković, 2008, str. 60).

2.4. Uloga u društvu

Inovacije i poduzetništvo čvrsto su povezani i predstavljaju temelj razvoja napredne ekonomije i društva u cjelini. U suvremenom okruženju obilježenom snažnom konkurencijom i naprednim dostignućima u struci i znanosti, ključno je poticati poduzetnike da budu kreativni inovatori te podržavati njihovu osobnost i kreativnost u razvoju poslovanja. U svakoj razvijenoj zemlji, upravo poduzetnici svojim neprestanim radom i primjenom inovativnih rješenja najviše doprinose ekonomskom napretku. Poduzetnici su svjesni da, osim ideja, volje i entuzijazma, ključnu ulogu ima i poticajno poduzetničko okruženje. Stoga je od iznimne važnosti osigurati kontinuirani napredak poduzetništva kako bi se potaknuo ekonomski razvoj i osigurala održiva budućnost (Gregorić, Hegeduš, Kolenko, 2018).

Malo gospodarstvo ima izuzetno važnu ulogu u napretku svake zemlje. Njegova prisutnost ima značajan utjecaj na proizvodnju, stvaranje radnih mjesta, izvoz i pridonosi pravednijoj raspodjeli prihoda. Posebno su vrijedna u vremenima krize jer su sposobna brzo se prilagoditi novonastalim promjenama. Državne politike imaju sposobnost promicanja poduzetništva kroz stvaranje poticajnog okruženja koje olakšava poslovanje malog gospodarstva. To uključuje pružanje dostupnih financijskih resursa za poduzetničke projekte. Liberalne politike i napredna društva potiču buduće poduzetnike da preuzmu rizik i stvaraju vrijednost za sebe i za društvo u cjelini. Dugoročno gledano, malo gospodarstvo pruža potencijal za povećanje prihoda i ukupnog bruto domaćeg proizvoda (BDP), osiguravajući veću konkurentnost gospodarstva (Slunjski, 2021).

Malo gospodarstvo ima snažan utjecaj na gospodarski razvoj putem stvaranja radnih mjesta i poticanja inovacija. Konkurencija među njima pozitivno utječe na tržište potičući poslovnu izvrsnost, što rezultira dobitkom kako za poduzetnike tako i za potrošače. Osim toga, malo gospodarstvo pokazuje brzu prilagodljivost dinamičnom poslovnom svijetu putem e-trgovine i internetskih transakcija. Njihov doprinos različitim sektorima kao što su proizvodnja, poljoprivreda i ICT usluge također je od vitalnog značaja za ukupni gospodarski razvoj. Gospodarski razvoj potiče stvaranje novih mikro, malih i srednjih poduzeća koja osiguravaju rast i napredak gospodarstva. Takva međusobna povezanost potiče stvaranje poticajnog okruženja za razvoj poduzetništva i doprinosi održivom gospodarskom rastu (Slunjski, 2021).

3. Značajke krize

Kriza je prema Školskom rječniku hrvatskoga jezika „posebno teško stanje u razvoju čega, očituje se zastojem ili negativnim obratom u odnosu na dotadašnji tijek“ („Kriza, bez dat.). Oxford Learner's Dictionary krizu opisuje kao vrijeme velike opasnosti, teškoća ili sumnje kada se moraju rješavati problemi ili donositi važne odluke („*Crisis*“, bez dat.).

Krize se javljaju na pojedinačnoj ili kolektivnoj razini. Na pojedinačnoj razini krize se manifestiraju kroz povećanu napetost, psihički pritisak, visok stupanj stresa, poteškoće u donošenju odluka i općenito abnormalno funkcioniranje osobe. Na kolektivnoj razini, krize predstavljaju prijetnju političkim, ekonomskim, socijalnom i kulturnom sustavu. One predstavljaju prepreku i ometaju normalno funkcioniranje, a mogu imati izuzetno teške posljedice.

Ekonomska kriza je situacija koja uključuje zastoj i pad gospodarske aktivnosti s ozbiljnim posljedicama za proizvodnju, dohodak i zaposlenost. Obično se javlja kao faza poslovnog ciklusa kada gospodarski rast naglo prestaje i prelazi u opadanje. U takvoj situaciji, tržište postaje zasićeno neprodanom robom, cijene padaju, vrijednost vrijednosnih papira pada, nedostaje novac, likvidnost je niska, kamatne stope rastu, masovni stečajevi se događaju, investicije se zaustavljaju, radnici se otpuštaju, a postojeći proizvodni kapaciteti se smanjuju. Odsustvo prihoda od prodaje robe i usluga dovodi do rasta fiksnih troškova poduzeća i zaduženosti, što dalje sužava gospodarsku aktivnost i otežava oporavak. Ova situacija stvara velike društvene probleme jer kriza pogađa većinu poduzeća istodobno, a negativni učinci se prenose na sve ekonomske subjekte, pogoršavajući opće stanje gospodarstva (Ekonomska kriza, 2021).

Dubina koju gospodarska aktivnost može doseći tijekom krize ne može se unaprijed odrediti, što stvara atmosferu neizvjesnosti i straha, potičući zatvaranje i obrambeno ponašanje. Uzroci ekonomskih kriza mogu biti različiti, uključujući političke, financijske i prekide u trgovinskim tokovima. Međutim, redovitost njihovog pojavljivanja sugerira da postoji niz čimbenika u samom ekonomskom sustavu koji redovito dovode do kriza. Psihološki čimbenici, pogrešna očekivanja, dinamika investicija, nedovoljna potrošnja, pogrešna monetarna politika i drugi faktori igraju ulogu u izbijanju kriza, kao i mehanizmi funkcioniranja kapitalizma. Uzrok krize može se naći u samoj prirodi prethodnog gospodarskog rasta koji privlači sve veći broj raspoloživih proizvodnih faktora. Kada su ti faktori već u velikoj mjeri iscrpljeni, poput ponude radne snage, prirodnih resursa ili kapaciteta, cijena korištenja tih faktora raste, što dovodi do povećanja troškova proizvodnje na račun očekivanih profita. Zbog različitih tvrtki, investitora i potrošača koji donose odluke na temelju vlastitih interesa i ciljeva,

a ne u skladu s ciljevima cijelog gospodarstva, zaustavljanje gospodarskog rasta ne može se mirno i uredno provesti, već često dolazi do općeg sloma (Ekonomska kriza, 2021).

Nakon krize slijedi razdoblje depresije koje može preći u stagnaciju ako potraje predugo. Uvjeti poslovanja tijekom takvog razdoblja su nepovoljni i demotivirajući, s niskim cijenama koje često padaju ispod razine troškova, dok su kamatne stope za kredite visoke. Stoga se često mora čekati nekoliko godina na gospodarski oporavak. Čimbenici koji ubrzavaju oporavak uključuju razinu troškova kao što su tehnološki napredak, niže plaće i niže kamatne stope. Međutim, nedostatak potražnje i dalje predstavlja glavno ograničenje oporavka. Država može poduzeti mjere kako bi ubrzala oporavak, kao što su povećanje potražnje, smanjenje kamatnih stopa te poticanje racionalizacije poslovanja i tehnološkog napretka. To obično predstavlja sadržaj politike oporavka. Kada se jednom oporavak pokrene, pozitivno utječe na cjelokupno gospodarstvo, poboljšavajući njegovu dinamiku i ponovno ga pretvarajući u razdoblje rasta. Na taj način se objašnjava logični slijed gospodarskog ciklusa i njegova periodičnost (Ekonomska kriza, 2021).

Oporavak nakon krize može potrajati više godina, kao što je bilo slučaj u Hrvatskoj tijekom financijske krize, kada je proces oporavka trajao dulje vremensko razdoblje. Za oporavak gospodarstva bitne su državne mjere kao što su povećanje potražnje, tehnološki napredak i niže kamatne stope. Nemogućnost ostvarivanja likvidnosti kao cilja dovodi do nemogućnosti plaćanja dospjelih obveza, što može ukazivati na financijsku nestabilnost. Postizanje minimalnog dobitka je ključno za likvidnost, jer poslovanje s gubitkom može dovesti do zaduživanja, što je jedan od glavnih uzroka nelikvidnosti. Nesposobnost održavanja potencijala uspjeha rezultira gubitkom konkurentske prednosti i smanjuje izgleda za uspješno poslovanje u budućnosti, što se naziva strategijskom krizom. Unatoč tome što se kriza obično doživljava negativno, ona može poticati promjene i otkriti slabosti koje je potrebno poboljšati, te pokazati sposobnost djelovanja u izvanrednim situacijama (Osmanagić-Bedenik, 2010, str. 104).

Kriza se često doživljava s negativnom konotacijom, ali njene posljedice mogu imati i destruktivni i konstruktivni karakter. Destruktivne posljedice krize uključuju smanjenje stope povrata vlastitog kapitala za vlasnike, mogući gubitak uloženog kapitala ili čak insolventnost, te opasnost gubitka radnih mjesta i primanja za zaposlenike. Također, poslovni partneri, vlasnici tuđeg kapitala, dobavljači, kupci te regionalne i državne institucije mogu biti ugroženi u kriznim situacijama (Osmanagić-Bedenik, 2010, str. 105).

Kriza može imati i konstruktivne posljedice ako se shvati kao prilika za pozitivne promjene, inovacije i otkrivanje novih potencijala. Konstruktivno upravljanje krizom ovisi o sposobnosti pronalaženja rješenja, unaprjeđenju organizacijskih struktura i procesa te

usklađivanju ciljeva. Važno je angažirati dodatne resurse, fokusirati se na ključne izazove i biti otvoren za preispitivanje starih praksi. Konstruktivne posljedice uključuju bolje odnose s dionicima, jačanje konkurentne prednosti i pozitivne učinke na gospodarstvo. Sustav vrijednosti i percepcija krize također igraju ulogu u spremnosti suočavanja s njom i pronalaženju konstruktivnih rješenja (Osmanagić-Bedenik, 2010, str. 105).

Proces kriznog menadžmenta obuhvaća tri faze: potencijalna, latentna i akutna faza. Potencijalna faza obuhvaća situaciju u kojoj postoji mogućnost nastanka krize, naglašavajući važnost planiranja, pravovremenog reagiranja i spremnosti na izvanredne okolnosti s ciljem smanjenja rizika od krizne situacije. Latentna faza označava skrivenu krizu koja se razvila iz potencijalne faze. U ovoj fazi, indikatori ranog upozorenja igraju ključnu ulogu u otkrivanju krize i pravovremenom poduzimanju akcija kako bi se spriječile negativne posljedice. Akutna faza predstavlja kritični stadij u kojem kriza već izbija, a ograničeni su prostor i mogućnosti za reakciju. Ignoriranje simptoma krize u prethodnim fazama dovodi do ulaska u ovu fazu.

Postoje vanjski i unutarnji izvori krize. Vanjski izvori krize proizlaze iz negativnih događaja u okruženju, koji se ne mogu prevenirati, ali zahtijevaju pravovremenu pripremu kako bi se efikasno reagiralo na njih. Ostali izvori proizlaze iz internih aspekata poslovanja i ovise o faktorima kao što su operativni procesi, organizacijska struktura, korporativna kultura i upravljanje. Upravljanje kriznim situacijama zahtijeva kontinuirano učenje, brzo reagiranje, prepoznavanje i rješavanje problema u početnoj fazi te prevenciju kriznih događaja.

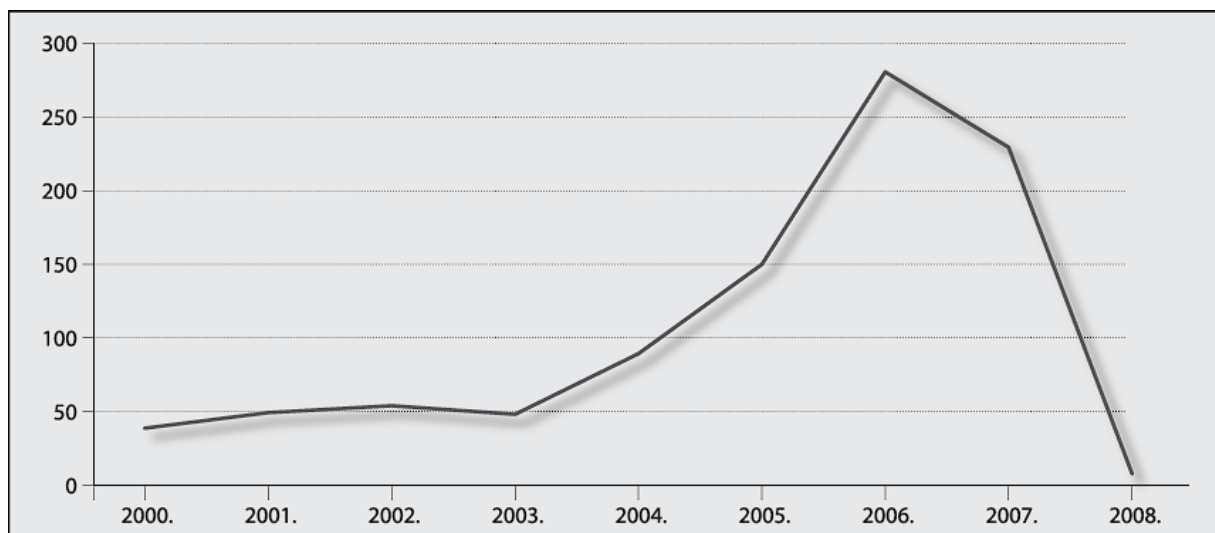
Upravljanje krizom obuhvaća širok spektar aktivnosti usmjerenih na krizu, počevši od preventivnih mjera prije nego što kriza nastupi, pa sve do učenja novih načina razmišljanja i djelovanja u vezi s krizom. Djelovanje tijekom krize smatra se upravljanjem krizom u užem smislu ili ovladavanjem krize. Upravljanje krizom je proces koji se naziva kriznim menadžmentom i sastoji se od nekoliko faza. Uspješno upravljanje krizom uključuje anticipativno upravljanje krizom, identifikaciju krize i reaktivno upravljanje krizom. Kriza može predstavljati opasnost za opstanak poduzeća, ali uspješno upravljanje krizom i uspješna sanacija mogu donijeti konkurentne prednosti. Krizni menadžment je usmjeren na ovladavanje situacijom koja ugrožava opstanak poduzeća te na plan i provedbu mjera za postizanje glavnih ciljeva poduzeća. Aktivnosti preventivnog kriznog menadžmenta uključuju sustave ranog upozorenja, analizu potencijala, upravljanje rizicima i politiku fleksibilnosti, dok se reaktivni krizni menadžment odnosi na osiguravanje temeljnih varijabli nakon što kriza nastupi. Krizni menadžment se smatra neizostavnim dijelom odgovornog vođenja poduzeća, gdje se analiziraju rizici i prilike te se mora računati na mogućnost kriznih situacija. Prepoznavanje postojećih potencijala, kao i identifikacija pogrešaka i nedostataka, igraju ključnu ulogu u uspješnom suočavanju s krizom (Osmanagić-Bedenik, 2010, str. 108).

3.1. Financijska kriza 2008. u Republici Hrvatskoj

Prva značajna globalna financijska i gospodarska kriza koja je zahvatila svijet nakon Drugog svjetskog rata pružila je priliku za testiranje ekonomskih teorija i politika. Ova kriza nije bila nužna, već je rezultat ljudskog ponašanja i političkih izbora. Politički i gospodarski sustavi koji se fokusiraju samo na profit poduzetnika, a ne na dobrobit društva, dovode do kriza i neodrživog gospodarskog rasta. Nedostatak regulacije tržišnih nedostataka, eksternalije i društvene nejednakosti su karakteristike takvih sustava. Također, ova kriza je pokazala da uspješno upravljanje gospodarstvom zahtijeva harmoniju između monetarne i fiskalne politike te usklađenost s društvenim ciljevima (Jurčić, 2010, str. 317).

Financijsku krizu karakterizira nagli pad vrijednosti imovine, rastuće zaduživanje koje postaje teško otplativo, nedostatak likvidnosti, smanjenje vrijednosti burzovnih indeksa i povećanje zaduživanja. Takva kriza može biti povezana s bankarskim sektorom jedne ili više zemalja te može zahvatiti cjelokupna gospodarstva.

Između ostalih financijskih kriza kroz povijest, kao što su pad Wall Streeta, Velika depresija i Crni ponedjeljak, možda je najpoznatija financijska kriza iz 2008. godine. Kriza je započela kada je investicijska banka Lehman Brothers doživjela propast, a njezini učinci su se proširili globalno, izazivajući jedan od najtežih ekonomskih šokova u posljednjih nekoliko desetljeća.

Slika 1: Izdavanje CDO kredita u razdoblju 2000. - 2008. (Marić i Tomer, 2017, str. 214)

Na grafu se prikazuju vrijednosni papiri izdani u obliku kolateraliziranih dužničkih obveznica (CDO) u razdoblju od 2000. do 2008. godine. Primjećuje se postupni rast CDO kredita od 2000. do 2003. godine, dok dolazi do značajnog porasta izdavanja tih kredita u

2004. godini. Vrhunac izdavanja CDO kredita doseže se 2006. godine, kada je iznos kredita dosegnuo 300 milijardi dolara.

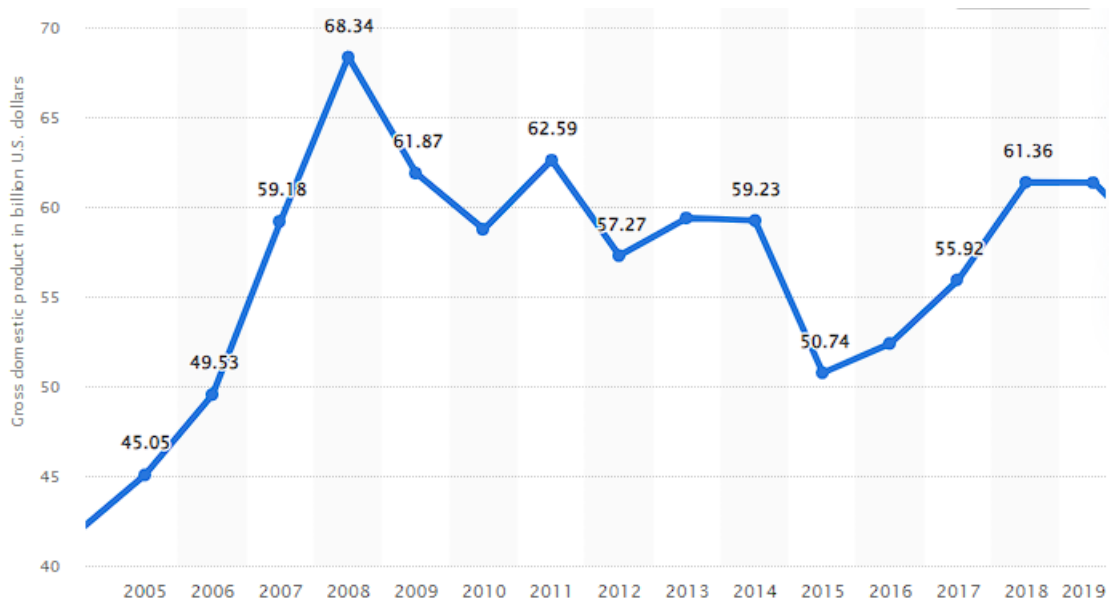
Kriza je nastala kada su ljudi bez kreditne sposobnosti iznenada postali sposobni za kredite, a bankari su dobivali visoke bonuse putem CDO kredita. Hipotekarne kuće i banke prodavale su ove hipoteke drugim investicijskim bankama. Ove hipoteke bi se zatim kombinirale s drugim zajmovima kao što su kratkoročni krediti, dugovi na karticama, automobili i studentski krediti, formirajući financijsku izvedenicu nazvanu CDO. Rejting agencije su prekomjerno ocjenjivale ove CDO kredite kao visoko ocijenjene (AAA), iako su trebali biti jako loše ocijenjeni. Popularnost CDO kredita privukla je investicijske i mirovinske fondove. Velik broj Amerikanaca se našao s dugovima većim od 10.000 dolara. Situacija se značajno promijenila 2005. kada je usporio gospodarski rast i kamatne stope su porasle. Zajmoprimci s nižim prihodima više nisu mogli plaćati hipoteke i prisiljeni su bili prodavati svoje nekretnine. To je izazvalo nagli porast dostupnih nekretnina na tržištu, što je dovelo do pada cijena nekretnina i uzrokovalo probleme za dužnike i investitore. Nagli pad izdavanja kredita zatim pokreće svjetsku financijsku krizu 2007. godine, što dovodi do propasti banaka koje su izdavale takve kredite. (Marić i Tomer, 2017, str. 216)

Prikaz vremenskog slijeda događaja izbijanja financijske krize 2008.: (Marić i Tomer, 2017, str. 215)

- 2. travnja 2007. - New Century Corporation, glavni izdavatelj hipotekarnih kredita, proglašava bankrot.
- Lipanj 2007. - Merrill Lynch-ov odjel upravljanja investicijama i imovinom zabilježio je 52 milijarde dolara gubitka na tržištu nekretnina.
- Srpanj 2007. - Najveća američka korporacija za izdavanje hipotekarnih stambenih kredita Countrywide Financial izjavljuje da će doći do "velike depresije".
- 9. kolovoza 2007. - Službeno se proglašava početak krize.
- Europska središnja banka (ECB) počinje izdavati neograničen broj kredita po kamatnoj stopi od 4%, čime stavlja u opticaj 95 milijardi eura.
- U roku od sljedeća dva dana, Federalna rezerva (FED) provodi financijsku intervenciju u iznosu od 62 milijarde dolara radi održavanja likvidnosti..
- Rujan 2007. – Sustav federalnih rezervi (FED) daje zajmove bankama po kamatnoj stopi koja se kreće od 0 do 0,25%.
- Libor, kamatna stopa koja se koristi među bankama, zabilježila je pad od oko 7%, što predstavlja najveći pad u posljednjem desetljeću.

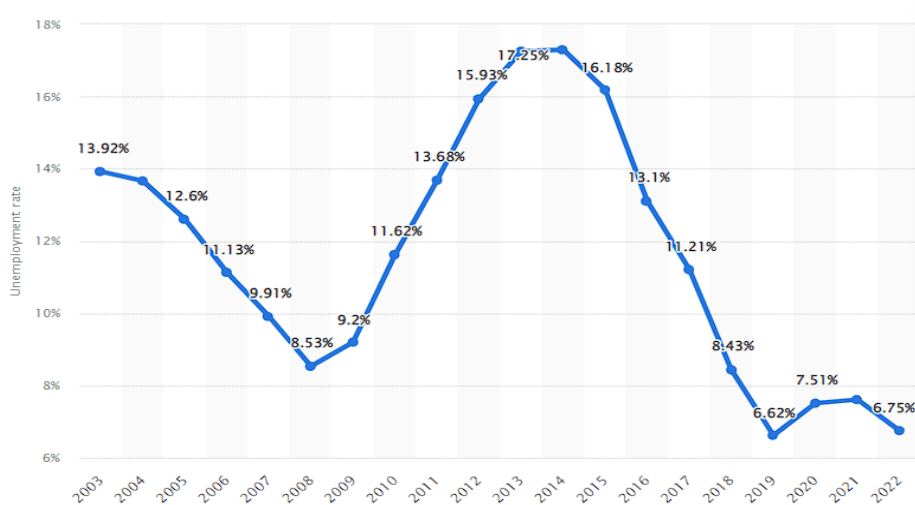
- Veljača 2008. - JP Morgan Chase izvodi akviziciju nad investicijskom bankom Bear Stearns s ciljem da je spasi od bankrota.
- Travanj 2008. - U Velikoj Britaniji, Irskoj i Španjolskoj bilježi se pad cijena na europskom tržištu nekretnina.
- Svibanj 2008. - Švicarska narodna banka (SNB) zabilježava 37 milijardi dolara gubitka na obveznicama povezanim s hipotekarnim kreditima.
- Srpanj 2008. - Vodeći izdavatelji hipotekarnih kredita SAD-a, Fannie Mae i Freddie Mac, primaju financijsku podršku i kreditna jamstva u iznosu od 5 bilijuna dolara.
- Rujan 2008. - Wall Street i Londonska burza suočavaju se sa značajnim padom, dok cijene američkih dionica padaju čak ispod jednog dolara.
- 15. rujna 2008. - Banka Lehman Brothers, jedan od osnivača hipotekarnih obveznica, propada, dok Federalna rezerva spašava najveću osiguravajuću tvrtku AIG s 85 milijardi dolara.
- Listopad 2008. - Američki kongres odobrava paket od 700 milijardi dolara kako bi spasili banke u kriznom razdoblju.
- Međunarodni monetarni fond (MMF) traži od država da svojim nacionalnim bankama pruže financijsku pomoć sličnu američkom kongresu.
- Velika Britanija i SAD službeno objavljuju recesiju.
- Studeni 2008. – Eurozona ulazi u recesiju.
- Sustav federalnih rezervi osigurava likvidnost putem dodatnih 800 milijardi dolara u financijskom sustavu.
- Prosinac 2008. - Vrijednost Wall Streeta bilježi pad od preko 30% u usporedbi s početkom godine.

Nakon krize, stopa nezaposlenosti je tek 2015. godine dosegla razine iz razdoblja prije krize, otprilike 5%. Od tada je kontinuirano opadala sve do početka 2020. godine, kada je zbog početka pandemije došlo do blagog porasta broja nezaposlenih.

Slika 2: Bruto domaći proizvod (BDP) po tekućim cijenama u RH (Statista, 2023)

Kriza je iznimno snažno utjecala na Republiku Hrvatsku, što je rezultiralo dugotrajnom recesijom iz koje se zemlja nije uspjela oporaviti nekoliko godina. Bruto domaći proizvod po tekućim cijenama definiran je na temelju BDP-a u nacionalnoj valuti koji je pretvoren u američke dolare koristeći tržišne tečajevе (godišnji prosjek). BDP predstavlja ukupnu vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih tijekom jedne godine. U pretkriznom vremenu 2008. godine BDP je iznosio 68,34 milijardi dolara, no u sljedećim godinama uslijedile su fluktuacije s pretežitim padom BDP-a. Najveći pad dosegnut je u 2015. godini kada je BDP iznosio 50,74 milijardi dolara. Nakon toga započeo je oporavak, no prema nekim predviđanjima, očekuje se da se BDP može vratiti na razinu prije krize tek 2023. godine. Pojava pandemije Covid-19 dovela je to predviđanje u negativnu situaciju.

Slika 3: Stopa nezaposlenosti od 2003. do 2022. (Statista, 2023)

Stopa nezaposlenosti se odnosi na udio ekonomski aktivnog stanovništva koje trenutno nema posao, ali traži zaposlenje. Ona ne uključuje ekonomski neaktivne osobe poput dugotrajno nezaposlenih, djece ili umirovljenika. Nakon dugog pada stopa nezaposlenosti pada na 8,53% u 2008. godini te nakon toga dolazi do naglog rasta koji staje 2014. godine kada doseže 17,29%. Godine 2018. stopa nezaposlenosti vraća se na razinu početka krize i iznosi 8,43% iznad koje se nije digla do današnjice.

Mjere koje je poduzela vlada pokazale su se nedovoljnima i prekasnima kako bi se izbjegla ozbiljna recesija. Unatoč tome, podizanje iznosa jamčenih depozita građana i iznošenje neobaveznih preporuka bili su jedni od rijetkih uspješnih poteza vlade u ranoj fazi krize. Nedostatak pravovremenih akcija i nedostatak prepoznavanja recesije doveli su do daljnjeg pogoršanja situacije. Uvođenje antirecesijskih mjera i smanjenje rashoda kroz rebalans proračuna nisu bili dovoljni da bi se riješili ozbiljni ekonomski problemi. Iako su se pojavile naznake smanjenja javne potrošnje i reformi javne uprave, kratkoročne mjere nisu mogle riješiti duboke strukturne probleme. Pad industrijske proizvodnje i zaposlenosti te negativne projekcije BDP-a i potrošnje kućanstava samo su dio šireg problema. Bile su potrebne hitne i dalekosežne reforme kako bi se ostvario održivi razvoj i smanjila korupcija (Milkotić, 2010, str. 90).

Hrvatska se suočavala s teškim izazovima, a nade su se polagale u turističku sezonu koja bi mogla pružiti određeni poticaj gospodarstvu. Kako bi se riješili temeljni problemi, potrebno je bilo hitno djelovati i provesti dublje reforme. Hrvatska se suočavala s nelikvidnošću, prekomjernim zaduživanjem i nepotrebnom potrošnjom kako bi se izbjegle daljnje negativne posljedice. Bilo je važno da građani shvate svoju odgovornost u situaciji u kojoj su se državne financije nalazile. Kratkovidna politika i korupcijske afere su dodatno opteretile proračun i otežale situaciju. Trebalo je postati svjesnim potrebe za promjenama i odricanjem kako bi se postigao stvaran napredak. (Milkotić, 2010, str. 91).

3.2. Koronakriza u Republici Hrvatskoj

Pandemija koronavirusa predstavljala je ključnu globalnu zdravstvenu krizu našeg vremena i najveći izazov s kojim smo se suočili od Drugog svjetskog rata. Od svog pojavljivanja u Aziji krajem 2019. godine, virus COVID-19 se proširio na svaki kontinent osim Antarktike. Broj slučajeva je rastao svakodnevno u Africi, Americi i Europi. Zemlje su se trudile da uspore širenje bolesti testiranjem i liječenjem pacijenata, praćenjem kontakata, ograničavanjem putovanja, karantenom građana te otkazivanjem velikih okupljanja poput sportskih događaja, koncerata i nastave. Pandemija se širila poput vala koji je mogao udariti najteže one koji su bili najmanje sposobni nositi se s njom (UNDP, bez dat.)

COVID-19 se pokazao kao puno više od zdravstvene krize. Potresajući svaku zemlju s kojom je dolazio u kontakt, imao je potencijal stvaranja razornih društvenih, ekonomskih i političkih kriza koje će ostaviti duboke ožiljke. Mnogi od najvećih svjetskih gradova bili su pusti jer su ljudi ostajali unutar svojih domova, ili iz osobnog izbora ili po naredbi vlade. Trgovine, kazališta, restorani i barovi zatvarali su svoja vrata diljem svijeta. Ljudi su svaki dan gubili poslove i prihode bez znanja kada će se sve vratiti u normalu. Malene otočne države koje su ovisile o turizmu imale su prazne hotele i puste plaže. Međunarodna organizacija rada je procjenjivala da će biti izgubljeno 25 milijuna radnih mjesta (UNDP, bez dat.).

Kronološki razvoj pandemije započeo je kada su kineske vlasti 31. prosinca 2019. objavile vijesti o skupini ljudi koji su razvili upalu pluća u Wuhanu, a ta pojava je bila povezana s tržnicom Huanan Seafood Wholesale Market. Prvi slučajevi sa simptomima poput povišene temperature, kašlja i otežanog disanja primijećeni su početkom prosinca. Kineske zdravstvene vlasti su službeno objavile otkriće novog koronavirusa koji je povezan s slučajevima virusne upale pluća u Wuhanu 7. siječnja 2020. Kako bi suzbile širenje epidemije, kineske vlasti su poduzele niz mjera, uključujući zatvaranje tržnice Huanan Seafood Wholesale Market, uvođenje karantene u Wuhanu i drugim gradovima Kine, ograničavanje međunarodnog i domaćeg zračnog prijevoza, kao i drugih oblika javnog prijevoza. Provode se mjere masovne dezinfekcije javnih površina i prostora. Unatoč tim mjerama, epidemija se brzo proširila na druge dijelove Kine, ali i izvan nje. Svjetska zdravstvena organizacija 30. siječnja 2020. je objavila da je epidemija koronavirusa postala javnozdravstvena prijetnja od međunarodnog značaja (PHEIC) zbog brzog širenja epidemije i velikog broja nepoznanica vezanih uz nju. 11. veljače 2020. Svjetska zdravstvena organizacija je dala naziv bolesti uzrokovanoj novim koronavirusom kao koronavirusna bolest 2019, skraćeno COVID-19 (eng. *Coronavirus disease 2019*) (Koronavirus.hr, 2020).

U Hrvatskoj je zabilježen prvi slučaj infekcije koronavirusom 25. veljače 2020. Prema podacima Europskog centra za sprječavanje i kontrolu bolesti (ECDC), evidentirano je 80.134 osoba koje su oboljele od koronavirusa, dok je zabilježeno 2.698 smrtnih slučajeva povezanih s tom bolešću. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) podiže globalni rizik na „vrlo visok“ 28. veljače 2020. Europska unija nedugo nakon toga podiže razinu rizika s umjerenog na visoki. Italija 4. ožujka 2020. uvodi dodatne mjere kako bi suzbila širenje koronavirusa, uključujući ograničenja u sportskim natjecanjima, nastavnim aktivnostima, školskim putovanjima i radu trgovačkih centara. Nadalje je implementirala restrikcije putovanja u područjima Sjeverne Italije. Otkazani su javni događaji i donesene su nove mjere s ciljem suzbijanja širenja koronavirusa. U Sloveniji su ograničena javna okupljanja. Broj zaraženih diljem svijeta premašio je milijun 3. travnja 2020. godine (Koronavirus.hr, 2020).

Smanjenje društvenih kontakata je rezultiralo smanjenjem osobne potrošnje, a isto tako utjecalo je negativno na glavne trgovinske partnere, posebno na izvoz usluga. Ova situacija rezultirala je smanjenjem privatnih i javnih investicija zbog snažnog negativnog šoka potražnje. Dio javnih investicija ovisi o proračunu, a fiskalna pozicija države snažno ovisi o kretanju potražnje. Zatvaranje je dovelo do smanjenja poreznih prihoda, posebno PDV-a i doprinosa. Poduzeća u javnom i privatnom vlasništvu otkazuju dio investicija. Smanjenje investicija i osobne potrošnje bilo je neznatno manje od pada BDP-a. Najveći doprinos padu BDP-a u drugom kvartalu bio je smanjenje izvoza usluga za dvije trećine (Rogić-Dumančić, Bogdan, Raguž-Krištić, 2020, str. 120).

Osim šoka potražnje, većina poduzeća obustavila je svoje aktivnosti, što je rezultiralo šokom ponude. Dio radnika prešao je na rad od kuće, što bi moglo rezultirati fleksibilnijim radnim uvjetima u budućnosti. Digitalizacija javnih usluga postala je naglašena u ovom razdoblju. Posljedice na tržištu rada uglavnom se nalaze u gubitku radnih mjesta zbog pada prometa. Država subvencionira dio plaća za neke radnike, što dodatno utječe na fiskalnu poziciju države te Europska unija pruža određenu pomoć. Treba uzeti u obzir posljedice na financijski sektor koji je doživio blagi pad od 0,5% u prvom kvartalu 2020., dok je u drugom kvartalu zabilježen snažniji pad od 6,3%. Kada se razmatra utjecaj krize na cijene, važno je istaknuti da teorijski negativni šok ponude rezultira rastom cijena, dok snažan negativni šok potražnje dovodi do pada cijena, stoga konačni učinak ovisi o relativnoj snazi ova dva šoka. Podaci o cijenama ukazuju na negativnu inflaciju, posebno kada se promatraju cijene u prerađivačkoj industriji što sugerira snažnije djelovanje negativnog šoka potražnje u usporedbi s negativnim šokom ponude (Rogić-Dumančić et al., 2020, str. 121).

Virus Covid-19 imao je izuzetno snažan utjecaj na hrvatsko gospodarstvo. Nakon dugotrajne borbe s recesijom uzrokovanom financijskom krizom 2008. godine i rekordnih rezultata ostvarenih 2019. godine, pandemija koronavirusa izazvala je nepovoljnu situaciju u gospodarstvu. Vladine mjere koje su uključivale gotovo potpuno zatvaranje gospodarskih aktivnosti tijekom 40-ak dana rezultirale su opasnošću za opstanak mnogih poduzeća, posebno uzimajući u obzir široko rasprostranjene i važne sektore u zemlji, sektori ugostiteljstva, turizma, i poslovanja nekretninama.

Prema statističkim podacima koje je objavio Državni zavod za statistiku, BDP je u 2020. godini zabilježio pad od 8,4%, a do kraja šestog mjeseca 15,4%, što predstavlja najveći pad od početka praćenja statistike. Stopa nezaposlenosti je porasla za 0,9% tijekom 2020. u usporedbi s 2019. godinom, što znači da je porasla s 6,6% na 7,5%. Dug države porastao je na 87,3% BDP-a u usporedbi s prethodnom godinom kada je iznosio 71,1%. Izvoz usluga i proizvoda je zabilježio pad od 9,8% u usporedbi s prošlogodišnjim rezultatima, pri čemu je izvoz roba zabilježio rast od 8,6%, dok je izvoz usluga smanjen za 35%. (Šiljeg, 2022).

Hrvatska je posebno teško pogođena kao zemlja koja ostvaruje veliki udio svog BDP-a u sektoru turizma. Različita ograničenja, ukidanje zračnih linija i veća štednja stanovništva onemogućili su ponavljanje rezultata iz 2019. godine, kada je zabilježena izvrsna turistička sezona i prihodi od 10.107 milijuna eura. U 2020. godini, postignuti rezultati su bili na polovici (50%) u usporedbi s prethodnom godinom (Šiljeg, 2022).

4. Analiza financijske krize i koronakrize

Analizom financijskih pokazatelja može se izvući zaključak o utjecaju financijske krize iz 2008. godine i koronakrize iz 2020. godine na mikro, mala i srednja poduzeća Republike Hrvatske. Sektor malog gospodarstva igra ključnu ulogu u ukupnom hrvatskom gospodarstvu, s obzirom na njegov udio u BDP-u, stvaranje novih radnih mjesta te inovacije na tržištu. Pokazatelji na kojima će se izvršiti analiza su broj poduzeća, broj zaposlenika, prosjek broja zaposlenika, ukupan udio u broju zaposlenih, ukupni prihodi, izvoz i konsolidirani financijski rezultat malih i srednjih poduzeća.

4.1. Analiza financijske krize

Mala i srednja poduzeća čine gotovo 99,7% svih registriranih poslovnih subjekata u hrvatskom gospodarstvu. Tijekom razdoblja od 2001. do 2010. godine, broj poduzeća malog gospodarstva u Hrvatskoj povećao se za 71%, dok su velika poduzeća brojčano smanjena za 34%. Posljedice financijske krize postale su vidljive 2009. godine s time da ih Hrvatska snažnije osjeća u narednim godinama. Da bismo dobili cjelovitiju sliku utjecaja krize na sektor malog gospodarstva u Hrvatskoj, provest će se analiza 2007. i 2008. godina, zatim će se usredotočiti na razdoblje koje je obuhvaćeno krizom te će se dodatno popratiti 2010. i 2011. godina. U tablici 2. prikazano je malo gospodarstvo u vremenu između 2007. i 2011. godine (CEPOR, 2011).

Tablica 2: Broj poduzeća, zaposlenika, ukupni prihodi, izvoz i konsolidirani financijski rezultat malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj 2007. – 2011. (CEPOR, 2011)

GODINA	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Broj malih poduzeća	81.467	87.807	89.438	95.004	89.539
Broj srednjih poduzeća	1.590	1.396	1.446	1.379	1.292
Broj zaposlenih u malim poduzećima	410.103	448.803	422.720	415.320	386.692
Broj zaposlenih u srednjim poduzećima	181.214	170.038	164.515	157.147	159.616
Prosjek broja zaposlenih u malim poduzećima	5,0	5,1	4,7	4,4	4,3
Prosjek broja zaposlenih u srednjim poduzećima	114,0	121,8	113,8	114,0	123,5

Ukupno zaposlenih	591.317	618.841	587.235	572.467	546.308
Ukupni udio u broju zaposlenih	64,3%	66,3%	66,1%	66,6%	65,6%
Ukupni prihodi MSP u mil. €	44.634,946	50.496,781	43.227,553	40.966,753	41.628,907
Udio MSP u prihodima	51,3%	53,6%	53,1%	51,6%	50,2%
Izvoz MSP u mil. €	4.856,726	5.056,075	4.352,293	4.914,343	5.425,974
Udio MSP u izvozu	40,0%	40,8%	40,6%	41,1%	42,0%
Konsolidirani financijski rezultat u €	1.764.947.906	1.289.800.252	167.363.461	-864.158.206	-126.352.114

Počevši od 2007. godine malo gospodarstvo zapošljavalo je ukupno 591.317 ljudi, 410.103 u malim i 181.214 u srednjim poduzećima. Zaposlenici u sektoru malog gospodarstva predstavljali su 64,3% udjela svih zaposlenika te godine. Zaposlenici malog gospodarstva zapošljavali su se u 8.057 poduzeća koje predstavlja 99,4% ukupnog broja poduzeća u Republici Hrvatskoj, od kojih je 81.467 malih i 1.590 srednjih poduzeća. Prosjek broja zaposlenih 2007. godine u malim poduzećima iznosio je 5 osoba po poduzeću, dok je prosjek zaposlenih u srednjim poduzećima bio 114. Ostvareno je 44.635 milijuna eura u prihodima što čini 51,3% svih prihoda te je udio u izvozu bio 40% s iznosom od 4.857 milijuna eura. Konsolidirani financijski rezultat je dobit godine koji iznosi 1.765 milijuna eura za 2007. godinu ostvareno od sektora malog gospodarstva.

Godine 2008. raste broj malih poduzeća za 7,78% na 87.807 a broj srednjih se smanjuje za 12,2% na 1.396. To je utjecalo na općeniti rast malog gospodarstva za 7,4% te je udio od ukupnog broja poduzeća porastao za 0,01%. Broj zaposlenih također raste te udio zaposlenih u malom gospodarstvu iznosi 66,3% što predstavlja 618.841 zaposlenih, povećanje za 2% nego prošle godine. Ostvario se i rast u prosjeku broja zaposlenih u malim poduzećima za 0,1 te je prosjek u srednjim poduzećima iznosio 121,8 zaposlenika po poduzeću. Prihodi ostvareni u malom gospodarstvu iznosili su 50.497 milijuna eura, 53,6% ukupnih prihoda. Izvoz je iznosio 5.056 milijuna eura te je došlo do pada u neto dobiti od 475 milijuna eura u odnosu na 2007. godinu zbog početka negativnih posljedica financijske krize na sektor malih i srednjih poduzeća

Usprkos pojavi krize, broj poduzeća raste na 90.884 od kojih je 89.438 malih i 1.446 srednjih poduzeća. Ukupno zaposlenih u malim poduzećima bio je 422.720 što je manje nego godinu prije te broj zaposlenih u srednjim poduzećima također pada na 164.515 zaposlenih. Prosjek zaposlenih u malim poduzećima iznosi 4,7 a u srednjim na 113,8 što označava pad

zaposlenih u malom gospodarstvu za 5,1%. Prihodi su se umanjili za 7.269 milijuna eura, isto tako i izvoz za 704 milijuna eura. Najveći pad primijetio se u financijskom rezultatu u kojem je ostvarena dobit pala za rekordnih 87% u usporedbi sa 2008. godinom. Ta dobit je iznosila 167 milijuna eura koja se spustila za 1.123 milijuna eura.

U 2010. godini, nastavio se rast broja subjekata malog gospodarstva, koji je dosegnuo 96.383 poduzeća. Međutim, broj zaposlenih je pao na 572.467, što predstavlja smanjenje od 2,5% usporedno s 2009. godinom. Iako su mala i srednja poduzeća i dalje imala izražajan udio u ukupnim prihodima (51,6%), ukupni prihodi se smanjuju za 2.231 milijuna eura. Mali sektor gospodarstva imao je udio od 41,1% u izvozu, što predstavlja mali porast u usporedbi s prošlom godinom. Financijski rezultati su bili nepovoljni jer je zabilježen gubitak od 864 milijuna eura.

Završnom 2011. godinom zabilježen je pad broja poduzeća u sektoru malog gospodarstva na 90.831 poduzeće. Broj zaposlenih u malim poduzećima je pao na 386.692 zaposlenika te je isto tako i prosjek zaposlenika po poduzeću nastavio padati na 4,3, dok je u srednjim broj zaposlenika porastao na 159.616 i prosjek na 123,5. Udio u broju zaposlenih u malom gospodarstvu spustio se na 65,6% što je najmanje u zadnjih 5 godina. Ostvaren je porast prihoda za 662 milijuna eura dok je udio u prihodima pao na 50,2%. Izvoz je iznosio 5.426 milijuna eura što označava rast, isto tako nastaje rast u udjelu u izvozu za 0,9%. Malo gospodarstvo ne ostvaruje pozitivan financijski rezultat ni 2011. godine, konsolidirani financijski rezultat se popravio no ostaje ispod nule za 126 milijuna eura.

4.2. Analiza koronakrize

Pojavom virusa COVID-19 svjetsko gospodarstvo se trudilo da se ograniči širenje virusa, uvedene su razne restrikcije koje je pratila i Hrvatska. Nastala situacija je rezultirala propašću velikog broja poslovnih subjekata, posebno u sektorima ugostiteljstva, turizma, i poslovanja nekretninama. Također, došlo je do gubitka radnih mjesta, poremećaja u lancima nabave te postupnog povećanja cijena. Kako bi se bolje prikazao utjecaj ove nove situacije i analizirao utjecaj koronakrize na malo gospodarstvo u Hrvatskoj prvo će se analizirati dvije godine prije početka krize te razdoblje koje je obuhvaćeno krizom, sve do 2022. godine. U tablici 3. prikazano je malo gospodarstvo u vremenu između 2018. i 2022. godine (FINA, 2023).

Tablica 3: Broj poduzeća, zaposlenika, ukupni prihodi, izvoz i konsolidirani financijski rezultat malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj 2018. – 2022. (FINA, 2023)

GODINA	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Broj malih poduzeća	129.259	134.365	136.986	142.298	148.689
Broj srednjih poduzeća	1.498	1.525	1.632	1.589	1.753
Broj zaposlenih u malim poduzećima	494.211	536.429	503.089	524.033	539.838
Broj zaposlenih u srednjim poduzećima	184.278	183.189	180.166	176.105	186.708
Prosjek broja zaposlenih u malim poduzećima	3,8	4,0	3,7	3,7	3,6
Prosjek broja zaposlenih u srednjim poduzećima	123,0	120,1	110,4	110,8	106,5
Ukupno zaposlenih	678.489	719.618	683.255	700.138	726.546
Ukupni udio u broju zaposlenih	72,2%	74,3%	72,1%	72,6%	72,9%
Ukupni prihodi u mil. €	57.870,595	63.754,994	57.307,452	68.393,523	80.483,111
Udio u prihodima	58,0%	60,3%	58,0%	58,2%	55,2%
Konsolidirani financijski rezultat u €	2.178.777.623	2.066.626.850	1.733.625.324	3.737.739.731	3.913.186.011

U 2018. godini, u malim i srednjim poduzećima bilo je 678.489 zaposlenika, što čini 72,2% svih zaposlenika. Zaposlenici malog gospodarstva zapošljavali su se u 130.757 poduzeća, od kojih je 129.259 malih i 1.498 srednjih poduzeća. Prosjek broja zaposlenih 2018. godine u malim poduzećima iznosio je 3,8 osoba po poduzeću, dok je prosjek zaposlenih u srednjim poduzećima bio 123. Ostvareno je 57.871 milijuna eura u prihodima što čini 58% svih prihoda u Hrvatskoj. Konsolidirani financijski rezultat predstavlja dobit godine koji iznosi 2.179 milijuna eura za 2018. godinu ostvareno od sektora malog gospodarstva.

Godine 2019. kreće kontinuirani rast broja malih poduzeća, ove godine iznosi 134.465, broj srednjih povećava se na 1.525. Broj zaposlenih također raste te udio zaposlenih u malom gospodarstvu iznosi 74,3% što predstavlja 719.618 zaposlenih, povećanje za 6% nego prošle godine. Ostvario se i rast u prosjeku broja zaposlenih u malim poduzećima za 0,2 te je prosjek u srednjim poduzećima pao i iznosio 120,1 zaposlenika po poduzeću. Prihodi ostvareni u malom gospodarstvu iznosili su 63.754 milijuna eura, 60,3% ukupnih prihoda. Došlo je do manjeg pada u neto dobiti od 112 milijuna eura u odnosu na 2018. godinu.

U 2020. godini, usprkos vrhuncu koronakrize, broj poduzeća je poraslo za 2.628 subjekata, što je rast od malo više od 2% nego prijašnje godine. Suprotno od rasta broja poduzeća u malom gospodarstvu, broj zaposlenih je pao za 36.363 što obilježava pad za 5%. Padom zaposlenih u poduzećima pada i prosjek zaposlenika po poduzeću kod malih poduzeća na 3,7 i kod srednjih na 110,4. Udio u broju zaposlenih u također je doživio pad od 2,2% kao i udio u prihodima (58%). Ukupni prihodi malog gospodarstva smanjili su se za 6.448 milijuna eura u 2020. godini, tada su iznosili 57.307 milijuna eura što je pad za malo više od 10% u usporedbi sa 2019. godinom. Neto dobitak 2020. godine iznosio je 1.734 milijuna eura što je 333 milijuna eura manje nego prethodne godine.

Godina 2021. označila je financijski skok u pozitivnom smjeru. Broj malih poduzeća je porastao na 142.298 poduzeća pa tako i broj zaposlenih u sektoru malog gospodarstva za 16.883 zaposlenika. Ukupni prihodi sektora su vidno porasli na 11.086 milijuna eura što je 19,3% više nego 2020. godine. Najveći preokret u gospodarstvu se vidio u konsolidiranom financijskom rezultatu koji je bio veći za 115,6% odnosno za 2.004 milijuna eura.

U 2022. godini statistika i dalje raste sa ukupnim brojem poduzeća u malom gospodarstvu koji je iznosio 150.442 poslovna subjekta. Tim povećanjem raste i broj zaposlenih za 26.408 zaposlenika, dok je zbog nastanka velikog broja poduzeća smanjen prosjek broja zaposlenih u malim i srednjim poduzećima na 3,6 i 106,5 zaposlenika po poduzeću. Tada je udio zaposlenih u sektoru malog gospodarstva iznosio 72,9%, dok je udio u prihodima pao zbog većeg prihoda velikih poduzeća na 55,2%. Ukupni prihodi su zato bili povećani za 17,7% više nego prošle godine te su iznosili 80.483 milijuna eura. U završnoj godini analize ostvarena je neto dobit od 3.913 milijuna eura u mikro, malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj.

5. Utjecaj koronakrize na poslovanje poduzeća

Fokus ovog poglavlja je na utjecaj koronakrize 2020. godine, na mikro mala i srednja poduzeća. Cilj je utvrditi kako su poduzeća u malom gospodarstvu kao cjelina reagirala na krizu te kako su pojedine skupine poduzeća reagirale na krizu. Provedeno je i istraživanje koje prati poslovanje tvrtki po županijama tijekom krize te poslovanje privatnih poduzeća u različitim sektorima kako bi se utvrdilo koja su hrvatska područja i gospodarske djelatnosti posebno teško pogođene koronakrizom (Vizek, 2021).

Analizom izabranih indikatora kretanja sektora malog gospodarstva tijekom perioda obilježenog koronakrizom mogu se zaključiti negativni učinci na malo gospodarstvo, dugotrajna prilagodba novim uvjetima, fluktuacija broja zaposlenih te poslovni rezultati. Sektor malog gospodarstva predstavlja temelj svake nacionalne ekonomije, uključujući i hrvatsku. S obzirom na veliki broj MSP-ova, obrta i drugih trgovačkih društava, razvoj sektora je povezan s općim razvojem gospodarstva. Stoga, poremećaji u gospodarstvu imaju značajan utjecaj na ovu granu gospodarstva.

Unatoč brojnim restriktivnim mjerama donesenim u 2020. godini radi sprječavanja širenja COVID-19, zabilježen je porast broja MSP u Hrvatskoj. Porast se desio zbog otpuštanja djelatnika koji su se tada samozapošljavali osnivanjem novih poduzeća. Financijski rezultati su bili povoljni samo za mikro poduzeća koja su ostvarila dobit, dok su mala i srednja poduzeća doživjela značajan pad dobiti. U 2021. godini nastavlja se rast broja mikro i malih poduzeća te njihovih zaposlenika. Broj srednjih poduzeća i broj njihovih zaposlenika opada. Zabilježen je rast ukupnih prihoda MSP, a financijski rezultati pokazuju visok porast neto dobiti. Ukupni prihodi malih poduzeća primjetno su pali tijekom krize te su godinu kasnije ponovno porasli. Unatoč smanjenju u usporedbi s prethodnom godinom poduzeća su i dalje ostvarivala dobit te bez obzira na pandemiju, dobit MSP 2021. godine je udvostručena u usporedbi s 2020. godinom.

Državne potpore su igrale ključnu ulogu tijekom koronakrize, pružajući financijsku podršku poduzećima i pojedincima koji su bili pogođeni ekonomskim posljedicama pandemije. Ove mjere su imale za cilj ublažavanje negativnih učinaka krize i osiguranje održivosti gospodarstva u ovom izazovnom razdoblju. U 2020. godini, mala poduzeća su dobila približno 123 milijuna eura državnih potpora, što je prosječno 11.082 eura po poduzeću i 582 eura po zaposlenom. Mikro poduzeća su zabilježila godišnji rast državnih potpora od 83,5%, dok su srednja poduzeća su ostvarila najveći iznos potpora, odnosno 134 milijuna eura, što je prosječno 79.634 eura po poduzeću i 690 eura po zaposlenom. Rast državnih potpora srednjim poduzećima u privatnom vlasništvu iznosio je 121,8%. Ti podaci ukazuju na to da su srednja

poduzeća bila najveći korisnici državnih potpora u 2020. godini, što znači da su primila više potpora kako bi stabilizirala i obnovila svoje poslovanje nakon zatvaranja gospodarstva uslijed epidemije (Vizek, 2021).

Prosječna mjesečna neto plaća u mikro poduzećima iznosila je 610 eura u 2020. godini, dok je u malim poduzećima bila 746 eura, a u srednjim poduzećima 860 eura. Zahvaljujući nižim izdacima za plaće, mikro poduzeća su uspjela zadržati veći broj radnih mjesta u usporedbi s drugim poduzećima. U turbulentnom razdoblju smanjene likvidnosti, ovi podaci ukazuju na mogućnost da su manji troškovi plaća u mikro poduzećima doprinijeli očuvanju radnih mjesta (Vizek, 2021).

Županije uz obalu, u kojima dominira turizam, doživjele su najveći udarac tijekom recesije u 2020. uzrokovane pandemijom i zatvaranjem gospodarstva. Smanjenje turističkih dolazaka i noćenja rezultiralo je teškim posljedicama za turističku djelatnost u tim županijama. Najveći udarac tijekom pandemije i zatvaranja gospodarstva pretrpjela je Dubrovačko-neretvanska županija. U toj županiji je broj zaposlenih u 2020. smanjen za 14,6%, ukupni prihodi malog gospodarstva su pali za 36,9%, a neto dobitak iz prethodne godine preokrenuo se u gubitak od 64,7 milijuna eura. Izvoz je smanjen za 64%, a novostvorena bruto dodana vrijednost za 47%. Kao rezultat ozbiljne ekonomske štete, Dubrovačko-neretvanska županija je zabilježila najveći porast državnih potpora, koje su u 2020. iznosile 14,5 milijuna eura. Ova županija je posebno osjetljiva jer je visoko ovisna o turizmu, a smanjenje avionskog prometa dodatno je pogoršalo situaciju (Vizek, 2021).

Određene kontinentalne županije su ostvarile povećanje poslovnih aktivnosti prema relevantnim pokazateljima. Posebno se ističu Koprivničko-križevačka, Varaždinska, Virovitičko-podravska, Vukovarsko-srijemska i Požeško-slavonska županija. Većina ovih županija je usmjerena na poljoprivredu i prehrambenu industriju, pa je jedno moguće objašnjenje dobrih rezultata malog gospodarstva u ovim županijama činjenica da je potražnja i potrošnja hrane i pića tijekom pandemijske godine povećana, što je rezultiralo povećanom aktivnošću poduzetnika iz tih industrija (Vizek, 2021).

Najznačajniji porast neto dobiti privatnih poduzetnika malog gospodarstva zabilježen je u Sisačko-moslavačkoj županiji (119%), Osječko-baranjskoj županiji (85,1%), Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (50,8%), Vukovarsko-srijemskoj županiji (42,8%) i Koprivničko-križevačkoj županiji (41,3%). U pogledu izvozne aktivnosti, Požeško-slavonska županija (35,2 posto), Koprivničko-križevačka županija (31,1%), Osječko-baranjska županija (25%) i Virovitičko-podravska županija (16%) su ostvarile najveći rast. Interesantno je da su ove kontinentalne županije koje su ostvarile najbolje poslovne rezultate u 2020. godini, istovremeno zabilježile najmanje povećanje prihoda od državnih potpora, kao što je slučaj s Osječko-baranjskom

županijom (28,9%), Virovitičko-podravskom županijom (42,2%), Sisačko-moslavačkom županijom (45,8%) i Koprivničko-križevačkom županijom (63%) (Vizek, 2021).

Sljedeća analiza provedena je na poduzećima grupiranima prema njihovoj pretežitoj djelatnosti. Poduzeća u sektorima hotela i restorana te umjetnosti, zabave i rekreacije bilježe najveći pad broja zaposlenih i ukupnih prihoda. U sektoru hotela i restorana, prihodi su pali za 34,5%, a broj zaposlenih za 12,2%. U sektoru umjetnosti, zabave i rekreacije, prihodi su pali za 29,1%, a broj zaposlenih za 11,1%. Također, pad zaposlenosti i prihoda zabilježen je i u sektorima administrativnih uslužnih i pomoćnih djelatnosti, poslovanja nekretninama te trgovine na veliko i malo (Vizek, 2021).

Povećanje državnih potpora bilo je najizraženije u sektoru hotela i restorana, ostvarili su najveći rast potpora od čak 923% u odnosu na prethodnu godinu, što je rezultiralo iznosom od 35,6 milijuna eura. Slijede ih poduzetnici u administrativnim, uslužnim i pomoćnim djelatnostima s rastom potpora od 700%, ukupno 13,6 milijuna eura. Sektor građevinarstva zabilježio je povećanje potpora od 437%, dok je sektor umjetnosti, rekreacije i zabave zabilježio rast potpora od 389%. U isto vrijeme, poduzetnici u sektoru poslovanja nekretninama i hotela i restorana imali su najveći pad bruto dodane vrijednosti od čak 68,5% i 47,4%. Slijede ih poduzetnici u sektoru umjetnosti, zabave i rekreacije s padom od 38% u 2020. u usporedbi s 2019. godinom. Najveći pad izvoza u 2020. godini zabilježen je kod poduzetnika u djelomično turističkim sektorima poput hotela, restorana te administrativnih uslužnih i pomoćnih djelatnosti, dok su poduzetnici u sektoru umjetnosti, zabave i rekreacije također bilježili značajan pad izvoza (Vizek, 2021).

Samo dvije djelatnosti u kojima su poduzetnici malog gospodarstva zabilježili značajne pozitivne pomake u poslovanju u 2020. u usporedbi s 2019. su rudarstvo i građevinarstvo. U građevinarstvu, broj zaposlenih porastao je za 2,7%, dok su ukupni prihodi porasli za 6,2%. S druge strane, u rudarstvu broj zaposlenih je porastao za 5,2%, dok su ukupni prihodi porasli za 8,1%. Ovi pozitivni rezultati poduzetnika u ovim dvjema djelatnostima mogu se objasniti povećanom aktivnošću nakon potresa koji je pogodio Zagreb i okolicu u ožujku 2020. te tako što njihove aktivnosti nisu bile ograničene *lockdownom*. Ostale djelatnosti poput informacija i komunikacija također su bilježile pozitivne pomake, iako ne tako značajne, s rastom broja zaposlenih od 0,6% i rastom ukupnih prihoda od 1% (Vizek, 2021).

5.1. Izazovi i prilagodba poduzeća

Nakon proglašenja globalne pandemije 11.3.2020. zbog širenja COVID-19 virusa Stožer civilne zaštite donosi stroge mjere koje su se morale poštivati radi suzbijanja širenja virusa. Te mjere su bile izazovne za neka poduzeća te im se bilo nužno prilagoditi na svaki

mogući način. Uvođenje novih i promjenjivih mjera Stožera za suzbijanje širenja koronavirusa rezultiralo je mnogim promjenama u poslovanju malih i srednjih poduzeća.

Prva odluka Stožera civilne zaštite odnosila se na zabranu održavanja nastave u osnovnim i srednjim školama, visokim učilištima te se obustavio redovni rad ustanova predškolskog odgoja i obrazovanja. Stožer je donio odluku kojom su uvedene mjere koje su ograničile rad uslužnih djelatnosti, trgovine, društvenih okupljanja te održavanje kulturnih i sportskih događanja. Protuepidemijske mjere naložene ovom odlukom uključivale su zabranu okupljanja više od 5 osoba na istom mjestu, obustavu rada određenih kategorija trgovina, zabranu održavanja revija, sajмова i predstava te zabranu poslovanja kulturnih ustanova kao što su kina, muzeji i kazališta. Također, mjere su zabranile rad većine ugostiteljskih objekata, osim onih koji se bave dostavom hrane ili pružanjem smještaja, kao i rad frizera, pedikera, kozmetičara, brijača i drugih uslužnih djelatnosti koje uključuju bliski kontakt s klijentima. Bazeni, sportski centri, sportska natjecanja, radionice, plesne škole, škole stranih jezika i autoškole također su bili obuhvaćeni mjerama obustave rada. Odlukom se poslodavci prilagođavaju načinom rada od kuće, nemogućnošću obavljanja sastanaka i konferencija morali su ih organizirati putem elektroničkih kanala komunikacije na daljinu. Također je propisana obustava službenih putovanja izvan države, osim u slučajevima koji su prijeko potrebni, te zabrana dolaska na posao radnicima koji pokazuju simptome COVID-19. (Vizek, 2021).

Iz spomenute Odluke jasno je vidljivo da je na samom početku epidemije mnogo poduzeća suočeno s obustavom poslovanja, dok su objekti u ugostiteljskom sektoru bili privremeno, ali potpuno zatvoreni. Jedan od značajnih aspekata ove Odluke bio je početak prijelaza na online poslovanje. Nedugo nakon toga donesena je nova Odluka koja je ograničila radno vrijeme trgovina od 8:00 do 17:00 sati (Rovis, 2022).

Prva olakšanja za poslovne subjekte su se pojavila 3. svibnja 2020. godine, kada je Stožer civilne zaštite donio odluku da frizerski saloni, kozmetički saloni, brijači, pedikeri i saloni za masažu mogu ponovno otvoriti svoja vrata 4. svibnja iste godine. Nakon sedam dana, Stožer je izvršio izmjene u mjerama. Ograničeno je okupljanje i održavanje javnih događaja na maksimalno 40 osoba na istom mjestu. Kulturne djelatnosti su bile zabranjene, osim rada muzeja, knjižnica, knjižara i galerija. Također, sportska natjecanja su bila zabranjena u zatvorenim objektima i na otvorenom prostoru (IUS-INFO, 2020).

Prema donesenoj Odluci, nije svim poslovnim subjektima bilo dopušteno raditi. Djelatnost organizacije događaja i dalje nije imala dozvolu za održavanje događanja, što je rezultiralo značajnim negativnim utjecajem na njezino poslovanje. Ove mjere nisu pružile jasan datum kada će se ova djelatnost moći vratiti u rad. Treba napomenuti da su ove mjere dodatno

pogodile djelatnost organizacije događaja jer se približavala turistička sezona, koja obično predstavlja najprofitabilnije razdoblje za njihovu djelatnost. Nakon toga su uslijedila blaga ublažavanja mjera. Tijekom ljetne sezone 2020. godine su mjere postupno ublažavane, što je konačno imalo pozitivan utjecaj na djelatnost organizacije događaja, trgovine i sportska natjecanja (IUS-INFO, 2020).

Stožer je donio novu Odluku koja je propisivala obvezu noćnih klubova da na vidljivom mjestu kod ulaza istaknu obavijest o fizičkom distanciranju, dezinfekciji ruku, ograničenju broja osoba, održavanju fizičkog razmaka od 2 metra i zabrani korištenja plesnog podija. Unatoč ponovnom otvaranju, sektor ugostiteljstva i druge djelatnosti s izravnim kontaktom s ljudima morali su poštovati određene mjere, uključujući nošenje maski, dezinfekciju ruku i istaknute obavijesti o higijenskim mjerama na ulazima objekata. Odlukom koja je stupila na snagu od 13. srpnja 2020. godine, uvedene su sigurnosne mjere za organizaciju okupljanja s više od 100 sudionika. Organizatori takvih događaja su bili obvezni dostaviti elektroničkom poštom obavijest o planiranom održavanju najmanje 48 sati unaprijed, te voditi pisanu evidenciju sudionika koju su trebali čuvati najmanje 14 dana (Rovis, 2022).

Ugostiteljski klubovi pod kategorijom barova nisu smjeli raditi duže od ponoći. Zbog porasta broja novozaaraženih, stožer je ponovno počeo primjenjivati posebne mjere za svaku županiju. Ove mjere su se uglavnom odnosile na ograničenje društvenih okupljanja, dok su u nekim županijama teretane i fitness centri privremeno zatvoreni, a broj ljudi u ugostiteljskim objektima bio je ograničen. Prema propisanim mjerama, poslodavci su bili obvezni primijeniti određene promjene kako bi smanjili fizički kontakt među zaposlenicima. To uključuje organizaciju rada u smjenama, uvođenje mogućnosti rada od kuće, implementaciju fleksibilnog radnog vremena, smanjenje broja osobnih sastanaka te zabranu dolaska na posao zaposlenicima s simptomima COVID-19, poput povišene tjelesne temperature ili respiratornih smetnji (IUS-INFO, 2020).

Odluka o epidemiološkim mjerama koja je aktivirana 28. studenog 2020. uključivala je skraćeno radno vrijeme prodavaonica kruha i pekarskih proizvoda do 22:00 h, obustavu rada većine ugostiteljskih objekata s iznimkom učeničkih i studentskih domova, hotela i kampova, zatvaranje sportskih centara, zabranu konzumiranja hrane i pića u kinodvoranama, zabranu sajмова, radionica i plesnih škola, te prelazak na online predavanja u autoškolama i školama stranih jezika. Mjere koje su donesene imale su značajan utjecaj na poslovanje uglavnom malih i srednjih poduzeća, posebno u ugostiteljskom sektoru koji je najviše pogođen. Preostale djelatnosti koje su nastavile s radom morale su poduzeti brojne radikalne promjene (IUS-INFO, 2020).

U Hrvatskoj se primjećuje izraženo poboljšanje digitalizacije koja je bila nedovoljno razvijena. Unatoč početnim izazovima, uspjeli smo se prilagoditi, a online poslovanje je postalo svakodnevno. Cijepljenje protiv koronavirusa započelo je 27. prosinca 2020. godine nakon čega su se mjere postupno ublažile, poslovanje se počelo normalizirati, a ugostiteljski objekti ponovno su otvorili svoja vrata (IUS-INFO, 2020).

5.2. Odgovor malog gospodarstva

Vlade i lokalne samouprave brzo su reagirale pružajući financijsku i druge oblike potpore mikro, malim i srednjim poduzećima te njihovim zaposlenicima. Manje tvrtke su posebno osjetljive na negativne poremećaje u lancu opskrbe, dostupnost radne snage i ukupnu potražnju za proizvodima i uslugama u odnosu na veće tvrtke. Hrvatska vlada je brzo reagirala na pandemiju i odmah poduzela niz mjera pomoći poduzetnicima, koje se mogu podijeliti u tri glavne kategorije. Prva je podrška za očuvanje radnih mjesta u sektorima koji su pogođeni COVID-19. Druga su COVID-19 zajmovi, dok su treće mjere HBOR-a, uključujući moratorij na postojeće obveze, zajmove za obrtna sredstva, reprogramiranje kreditnih obveza i porezna rasterećenja (Koronavirus.hr, 2022).

Mala poduzeća su se prilagodila situaciji i našla različite načine kako bi opstala, a neka su čak i uspjela napredovati iskoristivši nove poslovne prilike koje su se pojavile uslijed pandemije. Stoga, može se reći da COVID-19 predstavlja i prijetnju i priliku za male poduzetnike. Mali poduzetnici su se prilagodili novonastaloj situaciji na različite načine. Primjenjuju strategije smanjenja troškova i digitalizacije poslovanja gdje god je moguće. Također su iskoristili online mogućnosti te su implementirali beskontaktnu dostavu kako bi osigurali sigurnost i dostupnost svojih usluga. Poduzeća od svojih zaposlenika da steknu nove vještine kako bi podržali promjene u poslovnim modelima, potiču motivaciju radne snage i omogućuju rad od kuće kad god je to moguće. Uveli su nove izvore prihoda, kao što je prenamjena proizvodnih linija za proizvodnju dezinfekcijskih i zaštitnih sredstava, koji su tada bili visoko traženi. Implementiraju nove sigurnosne mjere kao što su postavljanje pregrada od pleksiglasa između osoblja i kupaca. Pokazuju kreativnost u poslovanju, posebno u dostavi proizvoda i usluga, te uvode nova tehnološka rješenja u proizvodnji. Također se povezuju s lokalnom zajednicom kako bi ojačali svoje veze i podršku. Ukupno gledajući, mali poduzetnici su prepoznali potrebu za prilagodbom i iskoristili su situaciju kako bi unaprijedili svoje poslovanje, istovremeno pronalazeći nove načine za povezivanje s klijentima i zajednicom (Slunjski, 2021).

6. Usporedba posljedica financijske krize i koronakrize

Usporedbom financijske i koronakrize u Hrvatskoj možemo zaključiti kako se broj malih poduzeća u oba razdoblja povećao, u razdoblju koronakrize je nastavio rasti dok se u razdoblju financijske krize u 2011. godini, dvije godine poslije, vratio na broj poduzeća malo iznad onog 2009. godine. Broj srednjih poduzeća su za vrijeme kriza opadala, ali su se zbog poboljšanja situacije koronakrize 2022. godine osnivala nova te je broj poduzeća porastao na veći od inicijalne 2020. krizne godine. Broj zaposlenih u malim poduzećima je za vrijeme financijske krize opadao zbog financijske nemogućnosti poslodavaca da zadrže zaposlene. Broj zaposlenih u srednjim poduzećima je također pao za 7 tisuća ali se krenuo dizati sljedeće godine. Zbog rasta broja malih poduzeća za vrijeme koronakrize raste i broj zaposlenih u istima, dok broj zaposlenih u srednjim poduzećima kreće u drugu direkciju godinu poslije krize te se naglo povećava 2022. godine kada doseže 186.708 zaposlenih i tako premašuje i predkrizne godine. Sveukupno zaposlenih u sektoru MSP u razdoblju financijske krize i poslije nje se postupno smanjuje. U razdoblju koronakrize situacija je obrnuta, ukupan broj zaposlenih je krenuo rasti poslije 2020. godine.

Prihodi sektora MSP u 2009. godini drastično su opali za 7.269 milijuna eura što predstavlja pad od 14% zbog utjecaja financijske krize. Prihodi su bili još manji 2010. godine te su se malo podigli 2011. Ukupni prihodi sektora MSP tijekom koronakrize su se brže prilagodili nego u vremenu financijske krize. Godine 2020. prihodi su pali za 6.448 milijuna u usporedbi sa 2019. godinom. Prilagodbom na ovaj ekonomski šok sektor malog gospodarstva je 2021. godine ukupne prihode povisio na 68.394 milijuna eura koji su bili veći nego u predkriznoj 2019. godini. Prihodi su samo nastavili rasti i 2022. kada su iznosili 80.483 milijuna eura. Utjecaji ovih kriza na konsolidirani financijski rezultat je različit. Financijska kriza je teško pogodila sektor malog gospodarstva 2009. godine kad je osjetio pad od 1.122 milijuna eura. Financijska kriza se osjetila i u sljedećim godinama gdje je dobit godine postala gubitak. Godine 2010. konsolidirani financijski rezultat iznosio je -864 milijuna eura, dok je 2011. godine iznosio -126 milijuna eura. U slučaju koronakrize konsolidirani financijski rezultat se naglo povećao nakon početne 2020. godine. Ostvarena je dobit godine od 3.738 milijuna eura što je porast od 115,6%. Godine 2022. dobit godine nastavila je rasti i tada je iznosila 3.913 milijuna eura.

Obje krize su utjecale na društvo i ekonomske sustave diljem svijeta, svaka od njih je specifična na svoj način, ima svoje karakteristike i drugačiji kontekst u kojem su stvorene. Financijska kriza je najviše pogodila sektor financija, točnije građevinsku industriju i nekretnine

dok je koronakriza pogodila sektore turizma, maloprodaje i ugostiteljstva kojima je potrebna fizička prisutnost kako bi poslovanje bilo moguće. Državne vlade i međunarodne institucije ulagale su snage u ublaživanje učinaka kriza. Institucije su poduzimale su različite ekonomske mjere kao što su programi poticanja rasta, spašavanje institucija i vraćanje financijske stabilnosti tijekom financijske krize. Tijekom koronakrize podupirale su malo gospodarstvo poticajima za radnike i poduzeća, ekonomskim potporama i razvojem cjepiva za društvo i terapija za oboljele.

Dugoročni učinci ovih kriza ostaju važan aspekt za razmatranje. Financijska kriza ostavila je trajne posljedice na svjetsku ekonomiju, dovodeći do promjena u regulatornim okvirima, veće svijesti o rizicima te jače uloge međunarodnih financijskih institucija. Koronakriza naglasila je važnost fleksibilnosti, digitalizacije i otpornosti u ekonomijama i društvima. Obje su krize imale jak utjecaj na svjetsku ekonomiju i društvo iako su različite po pitanju izvora, reakcijama vlasti i utjecajima na sektore. Financijska kriza i koronakriza potaknule su vlasti na što bržu prilagodbu situacijama i odgovore na različite vrste kriza. Svijet može puno naučiti iz ovih ekonomskih šokova, pridonijeli su izgradnji otpornijeg društva i gospodarstva te boljem razumijevanju upravljanja krizama.

Financijska kriza je pridonijela boljoj pripremi za koronakrizu i poboljšala vrijeme odgovora na izazove koje nam je zadala. U razdoblju koronakrize zemlje su bile spremnije i brže su osigurale pomoć i poticaje za ljude i poduzeća koja su bila pogođena krizom tako što su naučile važnost fleksibilnijih fiskalnih politika. Zbog financijske krize države su počele stvarati više različitih trgovinskih odnosa. Imale su veću raznolikost izvora i tržišta kako bi ublažile utjecaj koronakrize u lancima opskrbe. Povećavanjem rezervi države i poduzeća su bila prilagodljiviji kriznim situacijama te su mnogo brže reagirala na gubitak prihoda uzrokovanim koronakrizom. Još jedna bitna stvar koju smo naučili iz iskustva iz razdoblja financijske krize je međunarodna suradnja. Zemlje i institucije su koordinirale tijekom koronakrize boljom razmjenom informacija, resursa i strategija za suočavanje s ekonomskim i zdravstvenim problemima.

7. Zaključak

Razina razvijenosti gospodarstava odražava se u stupnju razvijenosti različitih sektora poduzetništva. U Republici Hrvatskoj su postojale temeljne pretpostavke za brži razvoj poduzetništva, uključujući pravne, financijske, obrazovne, znanstvene i savjetodavne mjere. Mali sektor gospodarstva u Hrvatskoj obuhvaća različite oblike poduzetništva poput obrta, zadruga i malih i srednjih trgovačkih društava. Razvoj mikro, malih i srednjih poduzeća ima važnu ulogu u poticanju učinkovitosti socijalne sigurnosti, poticanju proizvodnje, izvozu i izgradnji poduzetničke kulture.

Malo gospodarstvo u Republici Hrvatskoj igra ključnu ulogu u cjelokupnoj ekonomiji, s preko 90% poduzeća i prisutnošću u mnogim sektorima, stvarajući radna mjesta. Međutim, zbog svoje veličine i osjetljivosti, podložno je poremećajima, posebno u vremenima kriza. Financijska kriza iz 2008. i pandemija COVID-19 su izazvale negativne posljedice na malo gospodarstvo, s padom broja zaposlenih i prihoda. Ipak, aktivna uloga države, uključujući financijske poticaje, očuvanje radnih mjesta i izgradnju poduzetničke infrastrukture pružila je podršku oporavku i daljnjem razvoju sektora malog gospodarstva.

Sektor malog gospodarstva u Hrvatskoj ima važnu ulogu u oporavku i razvoju ekonomije, s fleksibilnošću i prilagodljivošću. Uz podršku države, kriza može biti prilika za inovacije, unaprjeđenje proizvoda i usluga te digitalizaciju poslovanja. Održavanje pozitivne poduzetničke klime i ulaganje u znanje i vještine ključno je za daljnji rast i konkurentnost malog sektora gospodarstva, što je temelj zdravog gospodarstva.

Popis literature

- Brimco (2023). *Business Statistics You Should Know In 2023*. Preuzeto 28.06.2023. s <https://www.brimco.io/business-statistics-to-know/>
- CEPOR. (2011). *Izvešće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2011*. Preuzeto 3.7.2023. s <https://www.cepor.hr/izvjesce-o-malim-i-srednjim-poduzecima-u-hrvatskoj/>
- Crisis. (bez dat.). U *Oxford Learner's Dictionaries*. Preuzeto s https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crisis_1
- Duermayer, R. (30.11.2022.) *What is an enrepreneur*. Preuzeto 28.6.2023. s <https://www.thebalancemoney.com/entrepreneur-what-is-an-entrepreneur-1794303>
- Ekonomska kriza. (2021). U *Hrvatska enciklopedija*. Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17360>
- FINA (30.6.2023). *Rezultati poslovanja poduzetnika u 2022. godini - razvrstani po veličini*. Preuzeto 4.7.2023. s <https://www.fina.hr/-/rezultati-poslovanja-poduzetnika-u-2022.-godini-razvrstani-po-velicini>
- Gregorić, M., Hegeduš, I., i Kolenko, K. (27.3.2018.). Važnost inovacija i poduzetništva za ekonomski razvoj Republike Hrvatske. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E : znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 8(Poseban), 23-43. <https://hrcak.srce.hr/196926>
- Hrvatska gospodarska komora (8.12.2013). *Vodič za definiciju malog i srednjeg poduzetništva u natjecajima za dodjelu sredstava iz fondova EU*. Preuzeto 28.6.2023. s <https://www.hgk.hr/publikacija-vodic-za-definiciju-malog-i-srednjeg-poduzetnistva-u-natjecajima-za-dodjelu-sredstava-iz-fondova-eu-najava>
- IUS-INFO (2020). *Odluke Stožera civilne zaštite RH u 2020. godini i relevantni propisi u uvjetima epidemije koronavirusa*. Preuzeto 5.7.2023. s <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/2020-odluke-stozera-civilne-zastite-rh-u-2020-godini-i-relevantni-propisi-u-uvjetima-epidemije-koronavirusa-41376#velja%C4%8Da2020>
- Jurčić, L. (20.6.2010). Financijska kriza i fiskalna politika. *Ekonomski Pregled*, 61(5-6), 317-334. <https://hrcak.srce.hr/en/56576>

- Katuša, I. (2017). *Obilježja i značenje malih i srednjih poduzeća za hrvatsko gospodarstvo* (Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet). Preuzeto s <https://repozitorij.agr.unizg.hr/islandora/object/agr:651>
- Kersan-Škabić I. i Banković, I. (21.7.2008). Malo gospodarstvo u Hrvatskoj i ulazak u Europsku Uniju. *Ekonomska misao i praksa*, 17(1), 57-76. <https://hrcak.srce.hr/en/26360>
- Koronavirus.hr (15.3.2020). *Kronologija razvoja pandemije*. Preuzeto 30.6.2023. s <https://www.koronavirus.hr/cinjenice-o-koronavirusu/kronologija-razvoja-epidemije/59>
- Koronavirus.hr (2022). *Vladine mjere*. Preuzeto 5.7.2023. s <https://www.koronavirus.hr/vladine-mjere/101>
- Kriza. (bez dat.). U *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Preuzeto s <https://rjecnik.hr/search.php?q=kriza>
- Marić, K. i Tomer, A. (11.12.2017). Utjecaj financijskih multinacionalnih kompanija na izazivanje svjetske financijske krize 2007. *Zbornik sveučilišta Libertas*, 1-2(1-2), 211-223. <https://hrcak.srce.hr/en/191310>
- Milkotić, S. (2010). Globalna financijska kriza – uzroci, tijek i posljedice. *Pravnik : časopis za pravna i društvena pitanja*, 44(89), 83-94. <https://hrcak.srce.hr/en/98006>
- Osmanagić-Bedenik, N. (1.6.2010.). Krizni menadžment: teorija i praksa. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 8(1), 101-118. <https://hrcak.srce.hr/en/57783>
- Rajsman, M., Petričević, N., i Marjanović, V. (2013). Razvoj malog gospodarstva u Republici Hrvatskoj. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 26(1), 250-263. <https://hrcak.srce.hr/108210>
- Rovis, L. (6.9.2022). *Izazovi malih i srednjih poduzeća u uvjetima Covid-19 krize*. (Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:148:143736>
- Rogić-Dumančić, L., Bogdan, Ž., i Raguž-Krištić I. (2020). Utjecaj COVID-19 krize na hrvatsko gospodarstvo. *Ekonomska politika Hrvatske u 2021.*, str. 121-163. <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/prilog-skup/699805#>
- Slunjski, A. (2021). *Utjecaj pandemije COVID-19 na poduzetničke aktivnosti*. (Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet). Preuzeto s <https://repozitorij.efzg.unizg.hr/islandora/object/efzg:7259>

- Stanford Online (bez dat.) *What is entrepreneurship*. Preuzeto 28.06.2023. s <https://online.stanford.edu/what-is-entrepreneurship>
- Statista (2023). *Croatia: Gross domestic product (GDP) in current prices from 1998 to 2028*. Preuzeto 29.6.2023. s <https://www.statista.com/statistics/350938/gross-domestic-product-gdp-in-croatia/>
- Statista (2023). *Croatia: Unemployment rate from 2003 to 2022*. Preuzeto 29.6.2023. s <https://www.statista.com/statistics/350899/unemployment-rate-in-croatia/>
- Šiljeg, P. (28.9.2022). *Analiza i usporedba posljedica financijske krize i Covid-19 krize na malo gospodarstvo u Republici Hrvatskoj*. (Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:148:964617>
- UNDP (bez dat.). *COVID-19 pandemic*. Preuzeto 30.6.2023. s <https://www.undp.org/european-union/covid-19-pandemic>
- Vizek, M. (2021). *Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na poslovanje mikropoduzeća te malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj*. Preuzeto 4.7.2023. s <https://admin.uplift.hr/wp-content/uploads/2021/11/Studija-Utjecaj-pandemije-na-MMS-poduzeca-EIZ.pdf>

Popis slika

Slika 1: Izdavanje CDO kredita u razdoblju 2000. - 2008.....	13
Slika 2: Bruto domaći proizvod (BDP) po tekućim cijenama u RH	16
Slika 3: Stopa nezaposlenosti od 2003. do 2022.	16

Popis tablica

Tablica 1: Kriteriji definiranja malog gospodarstva.....	5
Tablica 2: Broj poduzeća, zaposlenika, ukupni prihodi, izvoz i konsolidirani financijski rezultat malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj 2007. – 2011.	21
Tablica 3: Broj poduzeća, zaposlenika, ukupni prihodi, izvoz i konsolidirani financijski rezultat malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj 2018. – 2022.	24